

Adviesrapportage

Kansen zien en keuzes maken

- Geloofsopvoeding in Bijbels perspectief -

Juli 2012

In opdracht van Kinderwerk Timotheüs

Afstudeerproject van de opleiding
Godsdienst Pastoraal Werk

adviesrapportage

Kansen zien en keuzes maken

- Geloofsopvoeding in Bijbels perspectief -

Marjanne de Bruin-Lommerde
Bertine Geluk-de Groot
Jan Houtman
Teus van de Lagemaat (projectcoach)

Juli 2012

In opdracht van Kinderwerk Timotheüs
Marian Geeve (algemeen coördinator)
Annasjouk Nijhof (docent en coördinator trainingen)

Christelijke Hogeschool van Ede,
Opleiding Godsdienst Pastoraal Werk

INHOUDSOPGAVE

Inleiding.....	6
Samenvatting.....	7
1. Aanleiding tot onderzoek	9
1.1 Achtergrond.....	9
1.2 Visie Kinderwerk Timotheüs.....	10
1.3 Probleembeschrijving	10
1.4 Doelstelling	11
1.5 Hoofdvraag	11
1.6 Deelvragen	11
2. Onderzoeksmethodologie	12
2.1 Algemeen.....	12
2.2 Onderzoek onder kinderwerkers binnen de kerkelijke gemeenten	12
2.2.1 Opzet	12
2.2.2 Uitvoering enquête Kinderwerkers	13
2.3 Onderzoek onder ouders binnen de kerkelijke gemeenten.....	13
2.3.1 Opzet	13
2.3.2 Uitvoering enquête Ouders.....	14
2.4 Literatuuronderzoek.....	14
3. Wat is geloofsopvoeding: Geloven en opvoeden.....	16
3.1 Literatuur.....	16
3.2 Respons enquête Ouders	17
3.3 Respons enquête Kinderwerkers	17
3.4 Conclusies en aanbevelingen	17
4. Bijbelse visie op kinderen	19
4.1 Literatuur.....	19
4.2 Respons enquête Ouders	20
4.3 Respons enquête Kinderwerkers	20
4.4 Conclusies en aanbevelingen	20
5. Bijbelse visie op geloofsopvoeding en rol van de ouders	22
5.1 Literatuur.....	22
5.2 Respons enquête Ouders	23
5.3 Respons enquête Kinderwerkers	24
5.4 Conclusies en aanbevelingen	24

6. Geloofsontwikkeling per leeftijdsfase	26
6.1 Literatuur	26
6.2 Respons enquête Ouders	26
6.3 Respons enquête Kinderwerkers	27
6.4 Conclusies en aanbevelingen	27
7. Geloofsopvoeding: samenwerking tussen ouders en kerk	28
7.1 Literatuur	28
7.1.1 Bijbelse visie op de rol van de kerk	28
7.1.2 Samenwerking tussen ouders en kerk	28
7.2 Respons enquête Ouders	30
7.3 Respons enquête Kinderwerkers	31
7.4 Conclusies en aanbevelingen	32
8. Persoonlijke context respondenten	34
8.1 Literatuur	34
8.2 Respons enquête Ouders	34
8.3 Respons enquête Kinderwerkers	35
8.4 Conclusies en aanbevelingen	35
9. Eindconclusie	36
9.1 Wat doen kerken aan ondersteuning en toerusting?	36
9.2 Wat verwachten ouders van hun kerken?	36
9.3 Welke behoeften hebben kerken op het gebied van geloofsopvoeding?	37
9.4 Wat zijn de mogelijkheden voor KTim in het toerusten en ondersteunen?	37
9.5 Hoe kan KTim kerken toerusten en ondersteunen?	38
Nawoord	40
Verantwoording van bronnen	41

Inleiding

Voor u ligt het resultaat van het afstudeerproject dat in opdracht van Kinderwerk Timotheüs / Stichting Opwekking heeft plaats gevonden. Dit adviesrapport is samengesteld door drie studenten van de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk. Zij zijn in januari 2012 een afstudeerproject 'Geloofsopvoeding in Nederland' gestart in opdracht van Kinderwerk Timotheüs

In kerkelijk Nederland is onderzoek gedaan naar de samenwerking tussen ouders/verzorgers en kerken waar het gaat om de geloofsopvoeding van kinderen. Alle resultaten, conclusies en de daaruit volgende aanbevelingen zijn in dit adviesrapport verwerkt. In de bijlagen bevinden zich de uitgebreide literatuuranalyse, de vragenlijsten en grafieken met uitkomsten van de enquêtes.

De afgelopen maanden is door de projectgroep met veel interesse gewerkt aan dit project, dat naarmate de tijd vorderde steeds meer vorm kreeg door de vele reacties die binnen kwamen, zowel op de enquête voor ouders/verzorgers als de enquête voor kinderwerkers. Daarnaast is de literatuur een belangrijke inspiratiebron geweest.

Terugkijkend op de afgelopen maanden is de projectgroep dankbaar voor de kans die zij kreeg om dit onderzoek te kunnen doen. Zij hoopt van harte dat alle aanbevelingen die gedaan zijn, zullen bijdragen tot groei en ontwikkeling van de ondersteuning die Kinderwerk Timotheüs aan kerkelijke gemeenten kan bieden zodat zij op hun beurt gezinnen kunnen toerusten.

De projectgroep wil via deze weg Kinderwerk Timotheüs, in het bijzonder Annasjouk Nijhof en Marian Geeve bedanken. De projectleden waarderen de prettige samenwerking en tijd die beschikbaar was voor dit onderzoek.

Daniëlle Dees-van de Koot en Sabine van der Heijden hebben de projectgroep voorzien van bruikbare en geschikte literatuurlijsten waarvoor dank.

Zonder hulp van alle kinderwerkers en ouders /verzorgers die de enquête hebben ingevuld, had dit onderzoek niet kunnen plaatsvinden. Wij bedanken de Evangelische Alliantie voor het beschikbaar stellen van de vele contactgegevens.

Tot slot gaat onze dank uit naar onze projectcoach Teus van de Lagemaat. De projectgroep bedankt hem voor de prettige samenwerking en flexibiliteit tijdens dit project.

Ede,
Juli 2012

*Marjanne de Bruin - Lommerde
Bertine Geluk - de Groot
Jan Houtman*

Samenvatting

Ouders hebben de belangrijke taak hun kinderen op te voeden zodat zij later op een verantwoorde manier hun plaats in de maatschappij kunnen innemen. Voor gelovige ouders geldt dat zij daarboven het verlangen hebben, in de opvoeding, met hun kinderen de weg van het geloof te gaan. Geloofsopvoeding vindt allereerst plaats in het gezin. Tegelijkertijd dient de gemeente als geloofsgemeenschap rondom de ouders te staan als het gaat om de geloofsopvoeding van kinderen. Immers, de kinderen zijn ook de kinderen van de gemeente. Zij horen er voluit bij.

Kinderwerk Timotheüs (KTim) wil graag kerkelijke gemeenten ondersteunen en toerusten bij de geloofsopvoeding van de kinderen, maar heeft onvoldoende zicht op:

- ✓ wat kerkenraden/oudstenraden doen als het gaat om ondersteuning en toerusting van ouders bij de geloofsopvoeding van hun kinderen thuis.
- ✓ welke taak ouders weggelegd zien voor de kerkelijke gemeente waartoe zij behoren, als het gaat om de toerusting van henzelf tot het geven van geloofsopvoeding aan hun kinderen thuis.

Om hier duidelijkheid over te krijgen, heeft KTim opdracht gegeven aan de projectgroep een onderzoek te starten naar geloofsopvoeding in Nederland.

De projectgroep formuleerde als hoofdvraag voor dit project:

Hoe kan KTim kerken¹ zodanig toerusten en ondersteunen, dat deze op hun beurt de ouders in hun gemeente, kunnen toerusten en ondersteunen bij de geloofsopvoeding van hun kinderen.

Deze hoofdvraag valt uiteen in een viertal deelvragen:

1. Wat doen kerkelijke gemeenten aan ondersteuning en toerusting aan ouders m.b.t. de geloofsopvoeding thuis?
2. Wat verwachten ouders van hun kerkelijke gemeente aan toerusting en ondersteuning op het gebied van geloofsopvoeding van hun kinderen thuis?
3. Welke behoeften hebben kerkelijke gemeenten in de toerusting en ondersteuning van ouders op het gebied van geloofsopvoeding van kinderen?
4. Wat zijn de mogelijkheden voor KTim in het toerusten en ondersteunen van kerkelijke gemeenten wanneer die ouders gaan toerusten en ondersteunen bij de geloofsopvoeding van hun kinderen?

De projectgroep heeft een onderzoek uitgevoerd wat bestaat uit twee delen:

- ✓ een praktijkonderzoek d.m.v. twee enquêtes, één voor ouders en één voor kinderwerkers.
- ✓ een literatuuronderzoek

De enquêtes zijn verspreid onder 2.090 kerkelijke gemeenten. Uiteindelijk werd de enquête volledig beantwoord door 490 kinderwerkers en 719 ouders.

De projectgroep heeft een zestal thema's gekozen als uitgangspunt voor de analyse van de enquêterespons en de literatuuranalyse. Per thema is de literatuur samengevat, zijn conclusies getrokken en heeft de projectgroep aanbevelingen gedaan.

- ✓ *Wat is geloofsopvoeding: Geloven en opvoeden*

Het geloof van een kind is een volwaardig geloof. Ouders zijn geroepen door vertellen, inprenten en voorleven de heilsgeheimen van God present te stellen in het leven van hun kinderen.

¹ Met kerken wordt de volle breedte van protestants christelijke kerken bedoeld. Rooms-Katholieken zijn niet inbegrepen. De drie hoofdgroepen die onderscheiden worden zijn: Evangelisch, PKN en Gereformeerd.

- ✓ *Bijbelse visie op kinderen*
De Bijbelse lijn is dat kinderen er helemaal bij horen. Jezus stelt hen tot voorbeeld voor volwassenen. Gemeenten zullen zich bezinnen op de plaats die het kind heeft.
- ✓ *Bijbelse visie op geloofsopvoeding en de rol van ouders hierbij*
Kern van de Bijbelse visie op geloofsopvoeding vinden we in Deuteronomium 6 : 4-7. De Bijbel is er helder over dat ouders vanuit een persoonlijk geloof hun kinderen de weg van God zullen inprenten en daarover zullen spreken in het leven van elke dag én dat de gehele gemeenschap betrokken is bij de geloofsopvoeding van de kinderen in hun midden. Hoewel ouders het belang van geloofsopvoeding erkennen, ervaren ze die als moeilijk. Juist in de praktijk van alle dag het geloof handen en voeten geven, valt hen niet mee.
- ✓ *Geloofsontwikkeling per leeftijdsfase*
Kinderen doorlopen verschillende fasen in hun ontwikkeling en het is van belang in de geloofsopvoeding hierbij aan te sluiten om de boodschap die doorgegeven wordt zo optimaal mogelijk te laten landen en geen brokken te maken.
- ✓ *Geloofsopvoeding: samenwerking tussen ouders en kerk*
De gemeente draagt in haar geheel verantwoordelijkheid voor de geloofsopvoeding van de kinderen. Ouders voelen zich niet altijd gesteund door de gemeente. Hoewel er een breed aanbod is aan kinderwerk is het zaak vooral gericht te zijn op ondersteuning van de ouders.
- ✓ *Persoonlijke context respondenten*
Er zijn niet veel mannen actief in kinderwerk. Jammer, want kinderen hebben mannen/vaders nodig als rolmodellen. Een aandachtspunt voor de kerkleiding.

Uit het onderzoek blijkt dat kerkelijke gemeenten wel activiteiten ontplooiën om ouders te ondersteunen bij de geloofsopvoeding thuis, maar dat het accent ligt op een breed aanbod aan kinderwerk. Waar ouders met name behoefte aan hebben, is dat zij hulp krijgen, vanuit hun gemeente, bij het integreren van het geloof in de dagelijkse praktijk van het gezinsleven: hoe ze met hun kinderen zullen bidden, Bijbellezen en over het geloof spreken.

Voor KTim betekent dit dat zij er goed aan doet zich te gaan richten op kerkelijke gemeenten met als doel dat de gemeenten de ouders gaan ondersteunen bij de geloofsopvoeding in hun gezinnen. De kerkleiding wordt hierbij een belangrijke gesprekspartner. Eerste prioriteit is het in gang zetten van een proces van bewustwording over de plaats die kinderen hebben in de gemeente en de gezamenlijke verantwoordelijkheid die gemeenten en ouders hebben bij de geloofsopvoeding.

Waar KTim zich nu vooral richt op ondersteuning van kinderwerk(ers), zal zij in de toekomst haar focus leggen op de gemeente in zijn geheel. KTim kan een belangrijke rol gaan spelen in de toerusting en ondersteuning van kerkleiding zodat die op hun beurt ouders kunnen ondersteunen en toerusten om vanuit Bijbels perspectief de geloofsopvoeding vorm en inhoud te geven. De ondersteuning en toerusting van kinderwerk(ers) zoals die er nu is, blijft bestaan.

Bij het inslaan van deze nieuwe weg kan KTim, mits zij in staat is de vertaalslag te maken naar de Nederlandse context, veel profijt hebben van het gedachtengoed van 'Think Orange'. Uitgangspunt hierbij is dat gemeenten en ouders hun krachten zullen bundelen waar het de geloofsopvoeding betreft om zodoende de invloed op de volgende generatie te vergroten.

1. Aanleiding tot onderzoek

1.1 Achtergrond

Ouders hebben de belangrijke taak hun kinderen op te voeden zodat zij later op een verantwoorde manier hun plaats in de maatschappij kunnen innemen. Voor gelovige ouders geldt dat zij daarboven het verlangen hebben, in de opvoeding, met hun kinderen de weg van het geloof te gaan. De weg van Jezus Christus, die dé Weg, de Waarheid en het Leven is. Wellicht het belangrijkste Bijbelse uitgangspunt voor geloofsopvoeding zijn de woorden uit Deuteronomium 6 : 4-7:

‘Hoor, Israël: de HERE is onze God; de HERE is één! Gij zult de HERE, uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht. Wat ik u heden gebied, zal in uw hart zijn, gij zult het uw kinderen inprenten en daarover spreken, wanneer gij in uw huis zit, wanneer gij onderweg zijt, wanneer gij nederligt en wanneer gij opstaat’.

Kern van de geloofsopvoeding is hier: horen en doen! Geloofsopvoeding vindt allereerst plaats in het gezin. Daar mogen kinderen van hun ouders zien, horen en leren wat het is om een persoonlijke relatie te hebben met God. Geloven is God liefhebben met hart en ziel. Daarbij zijn alle terreinen van het leven betrokken, het gaat om heel de mens die leeft, denkt, voelt en wil. God leren kennen, begint met het kennen van zijn Woord. Ouders kunnen er niet vroeg genoeg mee beginnen. Geloven is ook God liefhebben met al je kracht. Het kost inspanning om het Woord van God te lezen, te overdenken, erover te praten. Door tijd te nemen om met God te communiceren ontstaat een relatie die het hart raakt en het hart vult. Ouders hebben een centrale plaats waar het de geloofsopvoeding van hun kinderen betreft. De weg die zij samen met hun kinderen gaan is er één die met vallen en opstaan wordt afgelegd, maar het doel wat ze voor ogen hebben is dat: *‘iedere volgende generatie mag leren zijn vertrouwen op God te stellen’* Psalm 78 : 1-8.

Echter, de praktijk is weerbarstig. Geloven is al lang niet meer vanzelfsprekend. Het vindt in de geseculariseerde maatschappij vooral plaats in de marge. Het is voor kerkelijke gemeenten heel goed als zij zich realiseren dat hier voor hen een belangrijke taak ligt. De gemeente als geloofsgemeenschap moet rondom de ouders staan als het gaat om de geloofsopvoeding van hun kinderen. Immers, de kinderen zijn ook de kinderen van de gemeente. Zij horen er voluit bij. Jezus zelf heeft de kinderen bij zich genomen:

‘En zij brachten de kinderen tot Hem, opdat Hij ze zou aanraken; doch de discipelen bestraften hen. Toen Jezus dat zag, nam Hij het zeer kwalijk en zeide tot hen: Laat de kinderen tot Mij komen, verhindert ze niet; want voor zodanigen is het Koninkrijk Gods. Voorwaar, Ik zeg u: Wie het Koninkrijk Gods niet ontvangt als een kind, zal het voorzeker niet binnengaan. En Hij omarmde ze en hun de handen opleggende, zegende Hij ze’ Markus 10:13-16.

Kinderen worden gedoopt of opgedragen in het midden van de gemeente. De gemeente neemt daarbij een stukje verantwoordelijkheid op zich voor de geloofsopvoeding van de kinderen. Ouders zijn en blijven de eerstverantwoordelijken, maar de gemeente mag hen ondersteunen, bevestigen en aanvullen. Zo kunnen ouders en de kerkelijke gemeente partners zijn in de geloofsopvoeding.

KTim wil kerkelijke gemeenten, ondersteunen en toerusten bij de geloofsopvoeding van de kinderen van de gemeente. Hun prioriteit ligt bij training, coaching en adviseren van kinderwerkers waarbij leidinggevend en ouders desgewenst kunnen aansluiten.

Bij KTim wordt men geïnspireerd door het gedachtengoed van Reggie Joiner. Dit is beschreven in het boek: *Think Orange, imagine the impact when church and family collide...* (2009). Hoofdgedachte hierin is dat ouders en de kerkelijke gemeente hun krachten moeten bundelen als het gaat om de

geloofsopvoeding van kinderen om zodoende de impact van hun invloed op de geloofsontwikkeling van kinderen te versterken.

Binnen KTim is hierdoor het verlangen ontstaan om de ondersteuning en toerusting van ouders en kerkelijke gemeenten bij de geloofsopvoeding te optimaliseren. Om te komen tot een goede strategie dient eerst duidelijkheid verkregen te worden over een aantal zaken.

Het is voor KTim van belang te weten hoe de vlag erop dit moment bij hangt in kerkelijke gemeenten als het gaat om geloofsopvoeding. Men vraagt zich af hoe in kerkelijke gemeenten naar kinderen wordt gekeken, welke plaats kinderen hebben in de gemeente, wat er gedaan wordt voor kinderen. Tegelijkertijd wil men duidelijkheid over de behoeften die ouders hebben als het gaat om ondersteuning bij de geloofsopvoeding thuis en waar de behoeften van kerkelijke gemeenten liggen m.b.t. geloofsopvoeding. Vragen waarop de coördinatoren van KTim graag antwoorden willen hebben. Om antwoord te krijgen op deze vragen is het onderzoek 'Geloofsopvoeding in Nederland' opgezet.

1.2 Visie Kinderwerk Timotheüs

'Laat de kinderen tot mij komen en verhindert ze niet; Want voor zodanigen is het Koninkrijk Gods.'
(Lucas 18:16)

'Vanuit deze tekst startte in 1970 het kinderwerk van Stichting Timotheüs; een enorme visie om de kinderen in binnen- en buitenland te bereiken met het evangelie van Jezus Christus. In de loop der jaren heeft de stichting haar werk uitgebouwd door het ontwikkelen en uitgeven van materialen ten behoeve van kinderwerk op clubs, zondagsscholen, kindernevendiensten en vakantie Bijbelscholen. Vele vrijwilligers hebben met een grote toewijding en met een hart vol liefde voor kinderen een bijdrage geleverd aan dit werk. Daarnaast zijn zeer veel kinderwerkers toegerust door middel van materialen en cursussen om zo voor kinderen tot zegen te zijn.

Sinds 1 april 2003 wordt het kinderwerk van Timotheüs voortgezet door Stichting Opwekking. Opwekking is een interkerkelijke stichting binnen de Pinksterbeweging. Zij is actief in diverse samenwerkingsverbanden en vooral bekend van de jaarlijkse pinksterconferentie. Zij zetten het kinderwerk van Timotheüs voort vanuit dezelfde visie als eertijds. Nog steeds zien zij het als hun opdracht kinderen te bereiken met het evangelie. Ondanks dat er veel dingen zijn veranderd, blijft de visie op kinderen en kinderwerk hetzelfde.²

Kinderwerk Timotheüs wil zich baseren op wat de Bijbel leert over geloofsopvoeding van kinderen. Richting voor de geloofsopvoeding thuis en in de gemeente wordt ten eerste daar gevonden. Kinderwerk Timotheüs wil ouders en gemeenten adviseren en begeleiden bij de manier waarop thuis en in de kerk invulling wordt gegeven aan de geloofsopvoeding. Daarbij gaat men uit van de specifieke behoeften die er zijn bij ouders en gemeenten op dit terrein.

1.3 Probleembeschrijving

Uit de contacten met de opdrachtgever KTim is gebleken dat, wanneer we spreken over geloofsopvoeding, er onduidelijkheden zijn op tweeërlei gebied:

- √ Er is bij KTim onvoldoende zicht op wat kerkenraden/oudstenraden doen als het gaat om ondersteuning en toerusting van ouders bij de geloofsopvoeding van hun kinderen thuis.

² Website Kinderwerk Timotheüs (januari 2012).

- ✓ Ook is het KTim niet helder welke taak ouders weggelegd zien voor de kerkelijke gemeente waartoe zij behoren, als het gaat om de toerusting van henzelf tot het geven van geloofsopvoeding aan hun kinderen thuis.

1.4 Doelstelling

Het doel van dit adviesrapport is om antwoord te geven op het hierboven beschreven probleem. Daarnaast zal de projectgroep adviezen geven aan KTim op welke wijze zij dienstbaar kan zijn aan kerkelijke gemeenten die het verlangen hebben om de ouders in hun gemeente te ondersteunen en toe te rusten bij de geloofsopvoeding van hun kinderen.

Om dit te bereiken is de volgende hoofdvraag met bijbehorende deelvragen gesteld.

1.5 Hoofdvraag

Hoe kan KTim kerken³ zodanig toerusten en ondersteunen, dat deze op hun beurt de ouders in hun gemeente, kunnen toerusten en ondersteunen bij de geloofsopvoeding van hun kinderen.

1.6 Deelvragen

1. Wat doen kerkelijke gemeenten aan ondersteuning en toerusting aan ouders m.b.t. de geloofsopvoeding thuis?
2. Wat verwachten ouders van hun kerkelijke gemeente aan toerusting en ondersteuning op het gebied van geloofsopvoeding van hun kinderen thuis?
3. Welke behoeften hebben kerkelijke gemeenten in de toerusting en ondersteuning van ouders op het gebied van geloofsopvoeding van kinderen?
4. Wat zijn de mogelijkheden voor KTim in het toerusten en ondersteunen van kerkelijke gemeenten wanneer die ouders gaan toerusten en ondersteunen bij de geloofsopvoeding van hun kinderen?

Met het oog hierop heeft een projectgroep van drie GPW studenten een onderzoek uitgevoerd en wordt hierover, in dit rapport, gerapporteerd.

³ Met kerken wordt de volle breedte van protestants christelijke kerken bedoeld. Rooms-Katholieken zijn niet inbegrepen. De drie hoofdgroepen die onderscheiden worden zijn: Evangelisch, PKN en Gereformeerd.

2. Onderzoeksmethodologie

2.1 Algemeen

Om de doelstelling te realiseren is overgegaan tot de uitvoering van een tweeledig praktijkonderzoek namelijk een onderzoek onder kinderwerkers en onder ouders / verzorgers⁴ van kinderen in de leeftijd tot en met 12 jaar. De projectgroep heeft na overleg met de opdrachtgever gekozen om de kerkelijke gemeenten te benaderen via de kinderwerkers vanwege hun sleutel- en vertrouwenspositie binnen het kinderwerk. Dit is een indirecte methode.

In de eerste week van mei kregen we via de opdrachtgever beschikking over 2.090 adressen van kerkelijke gemeenten in Nederland aangeleverd. Deze adressen zijn als volgt samengesteld: PKN (46%), Reformatorisch (23%) en Evangelisch (31%). De adressen zijn verkregen uit de eigen achterban van de opdrachtgever en vanuit het adressenbestand van de Evangelische Alliantie. Onder Reformatorisch verstaan wij Nederlands Gereformeerd, Christelijk Gereformeerd en Gereformeerd Vrijgemaakt. En onder Evangelisch vallen Pinkstergemeenten, Baptisten en Evangelischen. Deze differentiatie is terug te vinden in bijlage C vraag 38 en in bijlage D vraag 35.

Het praktijkonderzoek richt zich op zowel kinderwerkers als ouders. Dat we deze doelgroepen elk met een eigen enquête moesten benaderen, was een complicerende factor. Dit gelet op de beperkte tijd die voor het onderzoek beschikbaar was. Vandaar dat we als projectgroep bewust gekozen hebben om relatief veel tijd te investeren in goed gestructureerde vragenlijsten die leiden zullen tot een voor ons goed te analyseren dataresponse. Er is besloten om beide onderzoeken te combineren in de vorm van een tweetrapsraket. In één e-mail (zie bijlage E) is alle informatie verzonden naar de beschikbare e-mailadressen van contactpersonen (per kerkelijke gemeente één persoon). Daarbij werd ook alle informatie voor beide enquêtes meegestuurd. De routing is als volgt: de contactpersoon (lees scriba) ontvangt de e-mail en stuurt deze door naar de (eindverantwoordelijke) kinderwerker. Deze kan m.b.v. de hyperlink de enquête Kinderwerkers activeren. Vervolgens stuurt de kinderwerker de e-mail door naar maximaal 10 ouders (met kinderen in de leeftijd t/m 12 jaar) die behoren bij zijn/haar kerkelijke gemeente. Deze ouders activeren zelf m.b.v. de betreffende hyperlink de voor hen bedoelde enquête.

2.2 Onderzoek onder kinderwerkers binnen de kerkelijke gemeenten

2.2.1 Opzet

Het onderzoek onder kinderwerkers betrof een kwantitatieve onderzoeksbenadering vanuit het positivistisch paradigma⁵. Een kenmerk van dit paradigma is dat kennis alleen verkregen kan worden door de werkelijkheid van buitenaf op een objectieve manier te bestuderen. De onderzoeker mengt zich niet in die werkelijkheid maar blijft op afstand. Een kleine nuancering is op zijn plaats want elk lid van onze projectgroep heeft op enigerlei wijze te maken met kinderwerk in de eigen kerkelijke gemeente en is daarmee vanwege de eigen belevingservaring deelgenoot van de te onderzoeken werkelijkheid geworden. Tegelijk blijft de objectiviteit voorop staan.

Dit onderzoek is te typeren als inventariserend van karakter maar tegelijk ook als behoefte-onderzoek.

⁴ In het vervolg wordt voor het gemak en verbetering van de leesbaarheid gesproken over 'ouders' zonder de nuancering 'verzorgers' erbij te vermelden maar dient uiteraard wel als zodanig geïnterpreteerd te worden.

⁵ Migchelbrink, F. *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*, pag. 32-33; Amsterdam: Uitgeverij SWP 2006 - 2009

Inventariserend omdat we willen weten wat kerken doen voor ouders en een behoefte-onderzoek omdat we willen weten waar de behoeften van kerken liggen op het gebied van geloofsopvoeding thuis.

Daarom vonden we het belangrijk om inzicht te krijgen in de behoeften van kinderwerkers aan toerusting. Hoe kijken kinderwerkers naar hun eigen functioneren? Hoe kwalificeren zij het kinderwerk binnen hun kerkelijke gemeente? Zowel beleidsmatig als praktisch inhoudelijk. Wat gaat er goed en wat kan er beter? Op welke wijze wordt vorm gegeven aan de uitvoering van het kinderwerk? De volledige enquête is opgenomen als bijlage A.

2.2.2 Uitvoering enquête Kinderwerkers

Na 8 weken voorbereiding is op 7 mei 2012 de enquête voor kinderwerkers via de e-mail (zie bijlage E) verspreid onder 2.090 kerkelijke gemeenten. Voorafgaand aan deze verspreiding heeft er een pilot plaats gevonden. Nadat uit de pilot bleek dat alles naar behoren functioneerde is overgegaan tot daadwerkelijke verspreiding van de enquête.

Deze enquête, een gestructureerde vragenlijst, bestaat uit 39 vragen welke over een aantal rubrieken (kinderwerk, geloofsopvoeding, relatie en geloof, ouders, kerkelijke gemeente, toerusting, waardering en tenslotte persoonlijke gegevens) verdeeld zijn. Van de vragen zijn er 37 voorzien van vooraf gedefinieerde antwoorditems van waaruit de respondent één of in sommige gevallen meer dan één, antwoorditem kan invullen. Drie vragen zijn in de vorm van een stelling weergegeven. Bij vijf vragen bestaat voor de invuller de mogelijkheid om naast de aangegeven antwoorditems, zelf een antwoord te formuleren in het veld 'anders'. Deze zelf geformuleerde antwoorden zijn gealfabetiseerd en ont dubbeld weergegeven (zie overzichten onder bijlage C onder vermelding van de betreffende vraag). De deadline stond op 17 mei 2012 maar is verplaatst naar maandag 21 mei om meer respondenten in de gelegenheid te stellen de enquête in te vullen. Dit heeft geleid tot de uiteindelijke stand van 490 volledig ingevulde enquêtes, hetgeen een respons betrof van 23,4% ten opzichte van de oorspronkelijke verspreiding onder 2.090 kerkelijke gemeenten.

2.3 Onderzoek onder ouders binnen de kerkelijke gemeenten

2.3.1 Opzet

Het onderzoek onder ouders betrof eveneens een kwantitatieve onderzoeksbenadering vanuit het positivistisch paradigma. Net zoals bij het onderzoek onder kinderwerkers is ook hier qua objectieve waarneming van de werkelijkheid een nuancering aan te brengen. Elk lid van projectgroep is ouder van één of meerdere kinderen en als zodanig hiermee deel uitmakend van de te onderzoeken werkelijkheid.

Ook in het onderzoek onder ouders is gebruik gemaakt van de gestructureerde vragenlijst. In tegenstelling tot het onderzoek onder kinderwerkers, is dit onderzoek vooral een behoefte-onderzoek. We vonden het belangrijk te weten welke behoeften en onder ouders zijn in de ondersteuning en toerusting van de geloofsopvoeding van hun kinderen. Op welke terreinen willen ouders toegerust worden?. Hoe kijken ouders tegen geloofsopvoeding aan, vinden ze het belangrijk en op welke wijze geven ze daar in het leven van elke dag dan vorm aan, wat vinden ouders moeilijk? Een andere vraag was wat verwachten ouders van hun kerkelijke gemeenten m.b.t. tot de geloofsopvoeding? Weten ouders zich gesteund of moeten ze dit ontberen?

Hoe beleven ouders dit binnen hun kerkelijke gemeente en in welke mate zijn ouders betrokken bij het kinderwerk in de gemeente. Wat vinden ouders van de wijze waarop zij de geloofsopvoeding in hun gezin gestalte geven.

2.3.2 Uitvoering enquête Ouders

De enquête Ouders is op 7 mei 2012 verspreid onder 2.090 kerkelijke gemeenten in Nederland. De wijze van verspreiding is identiek aan die van de kinderwerkers. Ouders ontvangen de enquête van hun eigen kinderwerker. Ook in dit onderzoek is de gestructureerde vragenlijst gebruikt als onderzoeksinstrument. De lijst bestaat uit 37 vragen, onderverdeeld in rubrieken (ouders en geloofsopvoeding, ondersteuning, het kind, de gemeente, kinderwerk en persoonlijke gegevens). Er zijn 36 vragen voorzien van gedefinieerde antwoordmogelijkheden van waaruit één of in sommige gevallen, meer dan één item gekozen kan worden. Van alle vragen zijn er 4 in de vorm van een stelling opgenomen en bij 7 vragen heeft de invuller de mogelijkheid om naast de gegeven antwoorditems zelf een antwoord te formuleren in het veld 'anders'. Deze zelf geformuleerde antwoorden zijn alfabetisch en ontdubbeld weergegeven (zie overzichten onder bijlage D, onder vermelding van de betreffende vraag). De gestelde deadline was ook hier 17 mei 2012 en is om dezelfde reden als bij de enquête Kinderwerkers verplaatst naar 21 mei 2012.

Na het verstrijken van de deadline bedroeg de stand 719 volledig ingevulde enquêtes. Aangezien we niet weten tot welke kerkelijke gemeenten de ouders die de enquête invulden behoren, is het onterecht om deze 719 respondenten af te zetten tegen de oorspronkelijke verzending naar 2.090 kerkelijke gemeenten.

Om het juiste responspercentage te berekenen is de stand (719) niet afgezet tegen de oorspronkelijke verzending (2.090 kerkelijke gemeenten), maar tegen het aantal kerkelijke gemeenten uit de respons van de enquête Kinderwerkers (490). Waarbij rekening gehouden wordt met het maximum van 10 te benaderen ouders per gemeente. Het responsepercentage van deze enquête is 14,7% wat voortvloeit uit de volgende berekening: 719 volledige enquêtes delen door het product van 490 kerkelijke gemeenten x 10 te benaderen ouders ($719 / 4.900$).

Over deze respons kan voorts opgemerkt worden dat het werkelijke aantal ouders dat gereageerd heeft met een volledig ingevulde enquête gemiddeld genomen 1,5 bedraagt per kerkelijke gemeente. Dit is aanzienlijk lager dan het beoogde uitgangspunt (maximaal 10). We zullen dus voorzichtig moeten zijn met het interpreteren van de uitkomsten. De enquête respons is daarentegen gelijkmatig verdeeld over de gezindten PKN (39%), Reformatorisch (30%) en Evangelisch (31%). Vervolgonderzoek met het oog op toename van het gemiddeld aantal volledig ingevulde enquêtes lijkt vooralsnog niet zinvol gezien de geringe toename van 6 ingevulde enquêtes gedurende de periode na sluitingsdatum tot vandaag 9 juli 2012. De projectgroep zal na het presenteren van de onderzoeksresultaten de toegang tot beide enquêtes afsluiten.

2.4 Literatuuronderzoek

Prediker zei het al: *'...er komt geen einde aan het aantal boeken dat geschreven wordt,...'*⁶.

Met deze gedachte in het achterhoofd zijn we gericht te werk gegaan in het literatuuronderzoek. De projectgroep heeft zich verdiept in de beschikbare literatuur op het gebied van geloofsopvoeding. Binnen de veelheid aan publicaties zijn keuzes gemaakt om te komen tot een evenwichtige verdeling tussen populair en wetenschappelijk materiaal.

⁶ Prediker 12:12 NBV

Bruikbare adviezen kwamen van Daniëlle Dees-van de Koot (zij is bezig met promotie onderzoek op het gebied van geloofsopvoeding) en van Sabine van der Heijden (docent jeugdwerk op de CHE, werkte jarenlang bij Youth for Christ en schreef meerdere boeken over jeugdwerk).

Allereerst heeft de literatuur ons handvatten aangereikt voor het opstellen van de enquête. Daarnaast heeft de literatuur ons nieuwe en waardevolle inzichten opgeleverd over geloofsopvoeding. Deze inzichten hebben we gekoppeld aan de enquêterespons om hiermee uiteindelijk te komen tot de beantwoording van onze onderzoeksvragen (zie paragraaf 1.5 en 1.6).

Om bij de bestudering van de literatuur gestructureerd te werk te kunnen gaan hebben we vooraf 6 thema's gedefinieerd, namelijk:

- ✓ Wat is geloofsopvoeding: Geloven en opvoeden (hfst 3).
- ✓ Bijbelse visie op kinderen (hfst. 4);
- ✓ Bijbelse visie op geloofsopvoeding en de rol van de ouders (hfst 5);
- ✓ Geloofsontwikkeling per leeftijdsfase (hfst. 6);
- ✓ Geloofsopvoeding: samenwerking tussen ouders en kerk (hfst. 7);
- ✓ Persoonlijke context respondenten (hfst. 8).

Per thema is nader ingegaan op de literatuur, de enquêterespons en op de relatie tussen beide. Vervolgens zijn er conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan. De eindconclusie waarin hoofd- en deelvragen beantwoord worden, komt in hoofdstuk 9 aan de orde. In het overzicht 'Bijlagen adviesrapportage' is onder bijlage F de uitgebreide versie van de literatuuranalyse opgenomen.

3. Wat is geloofsopvoeding: Geloven en opvoeden

3.1 Literatuur

Kunnen kinderen geloven? Moeten kinderen eerst een bewuste keuze gemaakt hebben voor God voor je het kind gelovig kunt noemen? Geloven is volgens Hebr. 11:1 een zeker weten, een niet zien, een vast vertrouwen. Deze dingen kunnen bij een kind aanwezig zijn. Jezus zelf geeft aan dat het geloof van een kind een echt en volwaardig geloof is. Het wordt zelfs als voorbeeld gesteld voor volwassenen. Maar een kind gaat niet vanzelf geloven. Het heeft de hulp van ouders nodig. Geloofsopvoeding is in de huidige geseculariseerde samenleving niet meer vanzelfsprekend. Ouders moeten hier bewust en systematisch mee bezig zijn. Het geloof van een kind is kwetsbaar, kinderen zijn sterk beïnvloedbaar. Dit geeft aan volwassenen een grote verantwoordelijkheid. Hoewel volwassenen meer geloofskennis en –ervaring hebben, is het geloof van een kind daarom niet ondergeschikt aan dat van een volwassene. Niet kennis en ervaring zijn essentieel, maar zeker weten en vast vertrouwen. Een kind mag groeien in geloof door ontwikkeling van cognitieve, sociale en emotionele vaardigheden.

Gelovige ouders geven een grote plaats aan gewetensopvoeding naast de algemene opvoedingsdoelen. Kinderen moeten christelijke normen en waarden leren waarderen en toepassen in hun eigen leven.⁷ Volgens de auteurs van 'Geloofwaardig opvoeden'⁸ lijkt de autoritaire opvoedingsstijl hiervoor de meest geëigende methode te zijn. Deze opvoedingsstijl wordt gekenmerkt door het bieden van duidelijke structuren en grenzen in een sfeer van betrokkenheid en respect. Het kind is hier geen object van de opvoeding dat zelf geen stem heeft en klakkeloos moet gehoorzamen aan de opvoeder, maar subject waarbij aandacht is voor de eigenheid en de religieuze natuur van de mens.

In 'Met kinderen onderweg'⁹ gebruikt de auteur voor de geloofsopvoeding het beeld van het planten van een boom. Leven en de groei van de boom zijn Gods werk. Zorgen voor een optimaal klimaat waarin de boom kan groeien, is de taak van ouders. Die zorg is echter geen garantie voor groei. Eenzelfde gedachte vinden we in 'Geloofwaardig opvoeden'.¹⁰ Daar wordt gesteld dat opvoeders het komen van God niet in de hand hebben. Het is werk van de Geest en het werk van ouders is te bidden om die Geest en 'zich zoveel mogelijk inspannen om te voorkomen dat kinderen zich in het proces van levensbeschouwelijke identiteitsontwikkeling afsluiten voor het komen van God'.

Dat wat geloofsopvoeders doorgeven aan hun kinderen noemt Ter Horst¹¹ *geloofsgoed*. Belangrijk onderdeel hiervan zijn de geloofsgeheimen; onbegrijpelijke zekerheden, die de gelovende niet uit zichzelf heeft, maar waar hij niet buiten kan. O.a. koninkrijk, toekomstverwachting, opstanding, schuldvergeving, schepping en herschepping, vrede, genade en vrijheid. Zintuiglijk niet waar te nemen en van huis uit vreemden, daarom geheimen genoemd. Ze zitten verborgen in verhalen, liederen/muziek, gebeden en in symbolen en rituelen. Kinderen moeten de geheimen leren kennen als gave om Gods Woord te verstaan en tegelijk geholpen worden die geheimen als opgave te verwerkelijken, om een antwoord te geven aan God. Geloofsgeheimen gaan het voorstellingsvermogen ver te boven, maar kunnen wel beleefd worden.

⁷Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 3-4

⁸Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, pag. 28

⁹Bos-Meeuwsen, M, Dam van H., *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*, pag.97

¹⁰Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, pag 55

¹¹Ter Horst, W. *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 74-76

Ter Horst stelt dat beleving vooraf gaat aan het leren van de term. Belangrijke vraag aan opvoeders is hoe zij zelf staan in de geloofsgeheimen.

Lanser¹² stelt dat, onder invloed van de antropologische verbreding van de theologie het kind als subject meer ruimte heeft gekregen. Daarmee veranderden de inhoud en methode van geloofsoverdracht. In de plaats van het pedagogische concept van 'overdracht' kwam het concept van 'wederkerig leren'. Ouders en kinderen worden partners in het geloofsgesprek. Cognitieve aspecten van de geloofsoverdracht zijn onvoldoende, maar kunnen wel nuttig zijn als achtergrond. Het **vertellen van Bijbelse verhalen**, ze spiegelen aan ervaringsverhalen en ze actualiseren helpt kinderen hun ervaringen te herkennen en vertrouwd te raken met geloofsbetekeningen en geloofstaal (dit raakt aan wat Ter Horst stelt, zie pag. 30).

3.2 Respons enquête Ouders

Bijna de helft (47%) van alle ouders is van mening dat het bij geloofsopvoeding vooral gaat om hoe je aan je kinderen laat zien dat je in het leven van alle dag zelf echt met God leeft. Je geloof blijkt uit je manier van spreken, denken en uit je gedrag. Samen bidden, Bijbellezen, voorleven van Bijbelse normen en waarden en de kinderen meenemen naar de kerk horen volgens de ouders beslist bij de geloofsopvoeding. Kennisoverdracht van verhalen, teksten, liederen scoort niet erg hoog (3%). De doopdag van een kind herinneren door een doopkaars aan te steken (1%) en een speciale zegening of gebed voor een kind (6%) zijn rituelen die in niet veel gezinnen een plaats hebben. Invloeden die van buiten het gezin komen maken de geloofsopvoeding voor een kwart van de ouders moeilijk. Zelf een voorbeeld zijn in geloof en consequent zijn in gebed, Bijbellezen en het gesprek daarover ervaren ouders ook als moeilijk.

3.3 Respons enquête Kinderwerkers

Kinderwerkers (net als de ouders) vinden dat ouders de eerstverantwoordelijken zijn in de geloofsopvoeding van hun kinderen. Het geven van een goed voorbeeld in woorden en daden is daarin het belangrijkste doel. Drie van de vijf kinderwerkers krijgt geen vragen van ouders op het gebied van de geloofsopvoeding. Twee van de vijf geeft aan dit met een zekere regelmaat wel te krijgen. Vier van de vijf kinderwerkers onderhoudt in meer of mindere mate contact met de ouders.

3.4 Conclusies en aanbevelingen

Het geloof van kinderen is een volwaardig geloof. Dat geloof mag nog groeien (net als dat van volwassenen overigens) en het is de opdracht van ouders om kinderen in te wijden in de Heilsgeheimen. Ouders moeten zich daarnaast inspannen om binnen het gezin optimale ruimte en voorwaarden te scheppen waarbinnen het geloof van hun kinderen zich kan ontwikkelen.

De laatste decennia wordt het kind binnen de opvoedingsrelatie meer gezien als subject dan als object. Nemen we hierbij de verschuiving in de geloofsopvoeding van het concept van 'overdracht' naar het concept van 'wederkerig leren' dan lijkt het niet verwonderlijk dat ouders het cognitieve aspect van de geloofsopvoeding niet hoog op de agenda hebben staan. In deze lijn wordt voorbij gegaan aan de oproep tot het 'inprenten' uit Deuteronomium 6. Voorleven ziet de helft van de ouders (en ook kinderwerkers) als het belangrijkste aspect van de geloofsopvoeding. Wezenlijk onderdeel, maar het is maar een deel van de werkelijkheid.

¹² Lanser-van der Velde, A., "Dat ik echt kan zeggen wat ik denk, ... en dat zij luisteren", Pedagogiek, 21^e jaargang nr. 2, juni 2001 p. 147-161;

Tot de taak van geloofsopvoeders hoort ook het vertellen van de Bijbelse verhalen, het spreken over wat Ter Horst de 'onbegrijpelijke zekerheden' noemt.

Door alle aspecten van de geloofsopvoeding met ernst en gebed om de werking van de Heilige Geest ter hand te nemen, leggen ouders een stevig fundament waardoor het gezin als geheel beter bestand is tegen allerlei invloeden van buitenaf.

Aanbeveling 1:

De projectgroep adviseert KTim hernieuwde aandacht en waardering te vragen voor het feit dat de Heilsgeheimen van God centraal staan in de geloofsopvoeding (Bijbel is de norm) en niet het kind of de ouders.

4. Bijbelse visie op kinderen

4.1 Literatuur

Een belangrijke antropologische vooronderstelling van het christelijk geloof is dat de mens een religieus wezen is, en niet een seculier wezen zoals bijvoorbeeld het humanisme betoogt. Elk menselijk wezen, ook een kind, is in wezen religieus omdat hij door God geschapen is, naar zijn evenbeeld.¹³ De Bijbel leert ons dat ieder mens door God gewild en geliefd is, kostbaar in zijn ogen, een parel in zijn hand, de kroon op zijn schepping. Elk mensenk**ind** is uniek en van onschatbare waarde. Die uniciteit wordt prachtig beschreven in psalm 8 en psalm 139.¹⁴

In het Oude Testament zijn kinderen ongemeen belangrijk. Zij boden een mens een manier van voortbestaan (vgl. 2 Sam. 18:18). Kinderen zijn een geschenk van God, een zegen, zo lezen we in psalm 127 en 128. Zij waren opgenomen in het verbond wat God met zijn volk had. (Jesaja 59:21) Kinderen waren hun ouders eerbied verschuldigd.¹⁵

Rode draad door het boek Deuteronomium is de Vader-kind relatie die God wil hebben met zijn volk. Daar gaat het over Gods tedere zorg (1: 31-31 en 32:11) en de opvoeding (11:2) van zijn oogappel.

Hoek¹⁶ ziet kinderen op vier manieren in beeld komen:

- ✓ kinderen van de toorn: geboren zondaars die de genade van God en wedergeboorte nodig hebben.
- ✓ kinderen van het verbond: God heeft hen vanaf hun prilleste begin apart gezet. 'Jij hoort bij Mij', heeft Hij gezegd.
- ✓ kinderen van de gehoorzaamheid: kinderen zijn geroepen God te antwoorden. God steekt zijn hand liefdevol naar hen uit; pakken ze die?
- ✓ kinderen van de belofte: Gods liefde en ontferming geldt hen. Er is een prachtig toekomstperspectief (vgl. Psalm 22:31).

In het Nieuwe Testament zien we m.n. in de Evangeliën dat kinderen bij Jezus een belangrijke plaats innemen. Bijvoorbeeld in de perikop van de kinderzegening (Markus 10:13-16). Jezus stelt kinderen die gezien werden als de geringste, de minste en onderworpen, model voor het burgerschap van het koninkrijk van God. Tot de kring rondom Jezus horen niet alleen mensen die een bewuste geloofskeuze hebben gemaakt, maar ook zij die bij Hem gebracht worden.¹⁷ Meerdere kinderen worden door Jezus genezen en zelfs opgewekt uit de dood. Men zou daaruit kunnen opmaken dat kinderen voluit mogen delen in het Messiaanse Heil.¹⁸

Opvallende passages zijn Efeze 6:1-4 en Kolossenzen 3:21 omdat kinderen daar, in lijn met het Oude Testament en de algemene zede van die tijd, rechtstreeks worden opgeroepen hun ouders te gehoorzamen. Vanwege het feit dat de brieven werden voorgelezen in de samenkomst neemt men aan dat kinderen daar aanwezig waren.

Petrus stelt in zijn Pinksterpreek dat de werkingen van de Geest gegeven worden aan *iedereen*, zonder onderscheid van geslacht, *leeftijd of status* (2:18). Er is verschil tussen volwassenen en kinderen m.b.t. geloven, maar kinderen horen bij de Nieuwtestamentische geloofsgemeenschap.¹⁹

Ook Paulus bevestigt dit door te stellen dat kinderen in een gemengd huwelijk geheiligd zijn door het geloof van de ouder (1 Korinthe 7:14).

¹³ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J. *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*; Barneveld: Uitgeverij de Vuurbaak. 2006 pag.58

¹⁴ Bos-Meeuwsen, M, Dam van H. *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*; Zoetermeer: Boekencentrum, 2001 pag.33

¹⁵ Noordegraaf, A., Kwakkel, G., Paas, S., Peels, H.G.L., Zwiép, A.W., *Woordenboek voor Bijbellezers*; Zoetermeer: Boekencentrum, 2005 pag. 316-318

¹⁶ Hoek J., in *Alle aandacht! - Preken voor kinderen en jongeren* - Zoetermeer: Boekencentrum 2011. Hfst. 7.

¹⁷ Noordegraaf, A., Kwakkel, G., Paas, S., Peels, H.G.L., Zwiép, A.W., *Woordenboek voor Bijbellezers*; Zoetermeer: Boekencentrum, 2005 pag. 319

¹⁸ W.A. Strange, *Kinderen in de vroeg-christelijke kerk*: Heerenveen: Uitgeverij Barnabas, 1999 pag. 65-84

¹⁹ G. van den Brink, *Want een Kind is ons geboren.....*, in *Studiebijbelmagazine*, jaargang 5, december 2011

4.2 Respons enquête Ouders

Van alle ondervraagde ouders vindt 89% dat hun kind in de kerkelijke gemeente gekend wordt; door predikant/voorganger, kerkenraad/oudstenraad, door kinderwerkers en andere gemeenteleden.

Op de stelling: *Jezus plaatste de kinderen in het midden, dat is in onze gemeente ook zo*, reageerde 46% met instemming, was 17 % het daar in meer of mindere mate mee oneens en 37% stelde zich neutraal op.

4.3 Respons enquête Kinderwerkers

Op de vraag welke plaats kinderen innemen in de gemeente antwoordt 41 % van de kinderwerkers dat het kind gehoord, gekend en gezien wordt. Er is veel aandacht voor kinderen tijdens de zondagse diensten en allerlei kinderwerk door de week vindt 30%. De belangen van kinderen zijn ondergeschikt aan de belangen van volwassenen zo vindt 20%.

Op de stelling: *Jezus plaatste de kinderen in het midden en dat is in onze gemeente ook zo*, reageerde 55% met instemming, was 14% het daarmee oneens en stelde 31% zich neutraal op.

Van de verlangens die kinderwerkers hebben voor kinderen zijn : meer persoonlijke aandacht (19%) en meer de samenwerking zoeken met ouders als het gaat om de geloofsopvoeding (21%) en dat kinderen zélf ervaren te worden gezien, gehoord en gekend (21%) de belangrijkste.

Kinderwerkers , 68%, geven aan dat zijn een goede tot heel goede persoonlijke relatie hebben met de kinderen. 28% waardeert de relatie als voldoende.

Van alle kinderwerkers geeft 68% aan dat zij tot een echt persoonlijk gesprek komen met een kind en 32% lukt dit niet. Van deze 32% ervaart ruim de helft het gebrek aan tijd als belangrijkste drempel om te komen tot een persoonlijk geloofsgesprek met een kind, 54%.

4.4 Conclusies en aanbevelingen

In de lijn van de Bijbel, moeten we kinderen zien als geliefd en van grote waarde voor God. De wijze waarop God als Vader met mensen omgaat en hen zijn kinderen noemt, mag een voorbeeld zijn voor de wijze waarop ouders in deze wereld met hun kinderen handelen. Kinderen worden opgeroepen hun ouders gehoorzaam te zijn en van ouders wordt gehoorzaamheid aan God gevraagd.

M.b.t. de stelling *Jezus plaatste de kinderen in het midden, dat is in onze gemeente ook zo*, die in de enquête geponeerd wordt, het volgende aandachtspunt: de betekenis van deze tekst ligt hierin dat Jezus kinderen model stelt voor het burgerschap van het Koninkrijk. De vraag is wel of de respondenten dit zo hebben opgevat of dat zij deze stelling geïnterpreteerd hebben als zouden kinderen een centrale plaats in de gemeente hebben. Dit laatste ligt meer voor de hand.

Als we daarvan uitgaan zien we dat de helft van ouders en kinderwerkers aangeeft dat kinderen in het midden staan. Daar tegenover staat dat 89% van alle ondervraagde ouders ervaart dat hun kind in de gemeente gekend wordt. Het mag duidelijk zijn dat er een groot verschil is tussen *gekend* en *erkend* worden. *Kennen* bij naam, of van gezicht, gekend worden vanwege familierelaties, is heel belangrijk. *Erkend* worden draagt de notie in zich van *als wettig/echt aanvaarden, bevestigen*. Komen tot een werkelijke erkenning van kinderen - worden zij geaccepteerd als echte en volwaardige gemeenteleden - vraagt in gemeenten om bezinning en omslag van denken. De winst op dit terrein zal, gezien de concentratie van kinderwerk op de zondag (zie vraag 10 van de kinderwerkers enquête), in de eerste plaats daar gehaald worden.

Positief is de hoge score die we zien als het gaat om het persoonlijk contact/gesprek wat kinderwerkers hebben met kinderen. Er is zeker hart voor kinderen.

Aanbeveling 2:

De projectgroep adviseert KTim kerkelijke gemeenten te adviseren en eventueel te ondersteunen bij het ontplooiën van activiteiten die gemeenteleden aan elkaar verbindt, om zodoende te komen tot werkelijke erkenning van kinderen binnen het geheel van de gemeente.

Aanbeveling 3:

De projectgroep adviseert KTim binnen kerkelijke gemeenten een bewustwordingsproces in gang te zetten met als doel dat erkenning van kinderen als volwaardige gemeenteleden een grondhouding wordt. In dat proces kan KTim een stimulerende en coachende rol hebben.

5. Bijbelse visie op geloofsopvoeding en rol van de ouders

5.1 Literatuur

Kerntekst in de Bijbel als het gaat om geloofsopvoeding is Deuteronomium 6:4-7

'Hoor Israël: de Here is onze God; de Here is één! U zult de Here uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht. Wat Ik u heden gebied, zal in uw hart zijn. U zult het uw kinderen inprenten en daarover spreken, wanneer u in uw huis zit, wanneer u onderweg bent, wanneer u neerligt en wanneer u opstaat.'

God is de eerste en de belangrijkste, een waarheid die van generatie op generatie moet worden doorgegeven. Israël krijgt hier de opdracht tot inprenting (= ingriffen, een onuitwisbare indruk achterlaten) van de wet van God aan hun kinderen. Geen enkel terrein van het leven blijft bij dit onderwijs buiten beschouwing (zie ook Spreuken 6:22).²⁰

Gedenken (anamnese) is in het Jodendom een rode draad. Feesten waren bij uitstek middel om de bevrijdende daden van God steeds opnieuw te vertellen aan volgende generaties. Psalm 78 en Jozua 4: 21 roepen op te verwijzen naar Gods grote daden met als doel: dat hun kinderen zullen leren hun vertrouwen op God te stellen. Anamnese laat verleden, heden en toekomst samenvallen.²¹

Oriëntatie en fundering voor een christelijke opvoeding vinden we in het motief van Spreuken: 'de vreze des Heren' (1:7). Dat is een hartsrelatie hebben met God, Hem gehoorzamen, navolgen en dienen.²² Een hartszaak dus; geloofsopvoeding. Niet alleen kennis en vaardigheden spelen hier een belangrijke rol, maar vooral de houding van de opvoeders ten opzichte van de wereld om hen heen.

Het gezin is de eerste bouwplaats als het gaat om geloofsopvoeding. Hier mogen ouders in een sfeer van onvoorwaardelijke liefde en geborgenheid hun kinderen helpen bij het ontwikkelen van hun eigen identiteit en worden normen en waarden overgedragen.²³ Hierbij is het goed dat ouders zich realiseren dat vanuit respect voor de eigenheid en de religieuze natuur van elk mens, het kind *'een subject is dat in waarde gelijk is aan de opvoeder'*.²⁴

Een vertrouwensvolle relatie met ouders, die zich ontwikkeld heeft vanaf de eerste levensperiode, helpt kinderen bij de ontwikkeling van een religieuze identiteit. Daarnaast is het van belang voor kinderen een vroege, vertrouwensvolle ervaring van Gods aanwezigheid opdoen via de religieuze praktijken van de ouders.²⁵ Joiner stelt in dit verband: *'One of the most powerful things that children can see, is God at work in the lives of their parents'*.²⁶

Hoe tegendraads het ons moderne opvoeders ook in de oren klinkt: de normen van de Bijbel moeten de opvoeding bepalen niet de autonomie van opvoeder en opvoedeling. Niet zelden gaan Christen-pedagogen in hun opvoeding mee met de humanistische opvoedingsdoelen: zelfontplooiing, zelfverwerkelijking, mondigheid. Daarmee gaat men voorbij aan de gevolgen van de zondeval.²⁷ Alle menselijke inspanningen zullen een kind niet maken tot een gelovige, een volgeling van Jezus.²⁷

Geloofsoverdracht is eigenlijk een onmogelijkheid. We kunnen het geloof niet 'overgieten' van de ene generatie naar de andere.

²⁰ M.J. Paul, M.J., Van den Brink, G., Bette, J.C., *Studiebijbel OT deel 2 Leviticus, Numeri, Deuteronomium*, Centrum voor Bijbelonderzoek, Veenendaal (2005) pag. 851-853

²¹ HGJB serie 'Instructief', deel 10, 'kind in de eredienst'

²² Van Velzen, N.C., *Salomo, de beste leermeester voor de jeugd*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, december 2011

²³ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 42,

²⁴ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, Barneveld: Uitgeverij de Vuurbaak. (2006) pag.27

²⁵ Van Saane, J., *Identiteit door verbondenheid*, H.A. Alma, Wapenveld, over geloof en cultuur, jaargang 50,nr. 6 (december,2000) pag. 42-43.

²⁶ Joiner, R., *Think orange: Imagine the impact when church and family collide....* hoofdstuk 3.3

²⁷ Van Velzen, N.C., *Salomo, de beste leermeester voor de jeugd*, in Studiebijbelmagazine, jaargang 5, december 2011

*Je hebt geen enkele garantie dat jouw kind geraakt zal worden door het evangelie. Dat is en blijft het werk van de Geest. Daarom is gebed essentieel: 'Kom, Schepper Geest.' Bij ons, als ouders die wijsheid en inzicht nodig hebben. En bij onze kinderen, opdat zij ook – zo hopen en verlangen wij vurig – geraakt zullen worden door de liefde van Jezus.'*²⁸

Veel ouders voelen zich in de opvoeding klem zitten tussen de christelijke normen en waarden die ze hun kinderen willen meegeven en de geseculariseerde samenleving waarin hun kinderen opgroeien. Dat zet de geloofsopvoeding onder spanning. Vanuit Deuteronomium is God duidelijk in Zijn roep: 'Hoor Israël.....' Horen, gehoor geven aan en ...doen!²⁹ Dat moet de focus zijn van geloofsopvoeding. De context van de oproep van God, de Hebreeuwse cultuur, is echter een heel andere dan die van Nederland anno 2012. De uitdaging waar geloofsopvoeders voor staan is, hoe de Bijbelse principes van toen te vertalen naar de situatie van nu.

Tenslotte aandacht voor zingen als onderdeel van de geloofsopvoeding. Vooral voor de emotionele beleving van het geloof kan zingen veel betekenen. Alle gevoelsuitingen, van vreugde tot rouw krijgen hier een plaats.³⁰ Ter Horst³¹ gaat zelfs nog verder en stelt: 'Wie niet zingt, is niet bezig met geloofsopvoeding'. Zingen is een oer-emotie en één van de bronnen van alle opvoeding en alle godsdienst.

5.2 Respons enquête Ouders

Van de ouders vindt 91% de geloofsopvoeding belangrijk, 75% werkt daar bewust aan en 16% niet zo bewust. Het belang wordt erkend, maar toch is de praxis dat maar de helft van de ondervraagde ouders samen met het kind uit de Bijbel leest en erover doorpraat. De helft van de ouders geeft aan dat het voorleven van het leven met God in de praktijk van elke dag het belangrijkste is in de geloofsopvoeding. Hun belangrijkste drijfveer om werk te maken van de geloofsopvoeding is dat hun kinderen Jezus zullen leren kennen als hun Heer en Verlosser (56%). Dat de geloofsopvoeding allereerst de taak is van de ouders onderschrijft 91%.

Bidden (20%), Bijbellesen (18%), voorleven (16%) en kinderen meenemen naar de kerk (20%) zijn de belangrijkste items in de geloofsopvoeding voor ouders. Kinderen naar doordeweeks kinderwerk (3%) sturen, scoort niet hoog.

Bidden en Bijbellesen als gezin en apart met het kind voor het slapen gaan, hoort in veel gezinnen tot de vaste rituelen (53%). Persoonlijk gebed, zegen voor een kind is niet heel gangbaar (6%). Opmerkelijk in de uitkomst van de enquête is de geringe plaats die ouders toekennen aan zingen als onderdeel van de geloofsopvoeding, 9%.

Op de vraag wat zij het moeilijkst vinden aan de geloofsopvoeding antwoordt 28% dat dat het omgaan is met alle invloeden van buitenaf. Zelf een voorbeeld zijn (20%) en consequent zijn in gebed en Bijbellesen (20%) komen op de tweede plaats. Slechts 5% ervaart weinig tot geen hindernissen in de geloofsopvoeding.

Ouders zijn geïnteresseerd in onderwerpen die met name toegespitst zijn op de leeftijd van hun kinderen (28%) of van kinderen in het algemeen (20%). Ontwikkeling van hun persoonlijk geloof heeft de interesse van 8% van de ouders.

Tenslotte is 48% van de ondervraagden wel tevreden over de wijze waarop zij de geloofsopvoeding in hun gezin gestalte geven terwijl precies de helft vindt dat het wel beter kan.

²⁸ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J. *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte.* pag. 64

²⁹ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk* pag. 167-168

³⁰ M. Vrijmoeth-de Jong, I. Karssen-Engelsman, C. Lenstra-Vrijmoeth, *Geloven in opvoeden*, pag. 135.

³¹ Ter Horst, W., *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 82

5.3 Respons enquête Kinderwerkers

Dat ouders wel hulp kunnen gebruiken bij de geloofsopvoeding van hun kinderen wordt door een groot deel van de kinderwerkers (73%) onderschreven. Ruim de helft van de kinderwerkers is van mening dat laten zien hoe je elke dag met God leeft het belangrijkste doel is van de geloofsopvoeding door ouders. De belangrijkste taak van de gemeente als geheel is samen met de ouders verantwoordelijkheid dragen voor de geloofsopvoeding van de kinderen van de gemeente (65%). In de gemeenten van de ondervraagde kinderwerkers is er zondagsschool/kindernevendienst (95%), zijn er speciale kinderdiensten (74%) en een kindermoment in de dienst (72%).

Kinderwerkers krijgen een enkele keer (32%) een vraag van ouders over geloofsopvoeding of nooit (60%). 6% krijgt regelmatig een vraag.

Opvallende aanvullende antwoorden op de vraag op welke wijze de gemeente ouders zou kunnen ondersteunen:

- aanstellen van een gezinswerker.
- organiseren van een gezinsdag met ontmoeting tussen gezinnen, workshops.
- aandacht voor dit onderwerp tijdens het huisbezoek

5.4 Conclusies en aanbevelingen

De Bijbel laat ouders niet in het ongewisse over de verantwoordelijkheid die zij hebben ten opzichte van hun kinderen. Met name vanuit Deuteronomium 6 klinkt helder de opdracht aan ouders God lief te hebben met **heel** hun hart, **heel** hun ziel en **al** hun kracht. Dat is focussen! Gehoorzaamheid (d.i. gehoor geven aan) aan deze oproep impliceert een actieve, betrokken houding. Dat is het eerste: een persoonlijk geloof. Het tweede is dat ouders hun kinderen de boodschap van God, het Evangelie zullen inprenten en vertellen. Het advies van Joiner³² is het waard ter harte te worden genomen: *'create a rythm so time together as a family will nurture an everyday faith'*.

Inbedding van het geloof in alle aspecten van het dagelijks leven vinden ouders moeilijk. Dat is een aandachtspunt voor predikanten/voorgangers en kerkleiding. Ouders die hun kinderen willen laten zien en ervaren dat het geloof essentieel is in hun leven, wiens woorden in overeenstemming zijn met hun daden,³³ functioneren voor hun kinderen (en ook voor de andere kinderen van de gemeente) als rolmodellen. Waar kerkleiders zich bezinnen op de mogelijkheden die zij hebben om ouders hierin te ondersteunen, liggen er kansen voor structurele samenwerking die de geloofsopvoeding van kinderen ten goede zal komen.

Wat opvalt is dat 91% van alle ouders aangeeft geloofsopvoeding belangrijk te vinden en 75% zegt dat ze daar bewust mee bezig zijn. Hoge scores die ons positief zouden kunnen stemmen. Het kan echter zijn dat hier sprake is van enige vertekening van het beeld omdat de respondenten sterk betrokken zijn bij de kerk. Dat laatste zou ook kunnen verklaren waarom slechts 8% van alle ouders aangeeft dat zij, om de geloofsopvoeding beter vorm te kunnen geven, zouden willen worden toegerust in hun eigen persoonlijk geloof.

De uitkomsten van de enquête laten verder zien dat ouders geloofsopvoeding tot hun verantwoordelijkheid rekenen en ook het belang ervan inzien, maar toch moet de helft van de ouders erkennen dat het in hun gezin onvoldoende vorm en inhoud krijgt. Ze vinden het moeilijk!

Ook invloeden van buiten het gezin plaatsen ouders in de huidige samenleving voor ingewikkelde keuzen m.b.t. de geloofsopvoeding. Toerusting is zeker niet overbodig.

³² Joiner, R. *Think orange: Imagine the impact when church and family collide....* hoofdstuk 3.5

³³ Laar-Jochimsen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*, pag. 61

Kerkelijke gemeenten moeten zich bewust worden van de moeiten die ouders ondervinden in de geloofsopvoeding en gaan nadenken over de wijze waarop zij ouders kunnen ondersteunen.

Gezien de betekenis van zingen voor de emotionele beleving van het geloof is het goed hier de vinger bij te leggen. Meer of hernieuwde aandacht voor zingen als onderdeel van de geloofsopvoeding vraagt inzet van zowel ouders als gemeenten op dit terrein.

Aanbeveling 4:

De projectgroep adviseert KTim kerkelijke gemeenten te attenderen op de behoeften die ouders hebben waar het de geloofsopvoeding betreft. In vervolg hierop kan KTim gemeenten, met hun kennis op dit terrein, helpen om na te gaan denken over de wijze waarop zij ouders kunnen ondersteunen bij de geloofsopvoeding.

Aanbeveling 5:

De projectgroep adviseert KTim om predikanten te motiveren in hun preek gerichte aandacht te geven aan het geloven in het gezin.

Daar de gemeente (in haar geheel) en ouders partners zijn in de geloofsopvoeding kan dit onderwerp wellicht gemeentebreed in thema's en toerusting aan bod komen. Hier kan KTim met haar aanbod van trainingen op inspelen.

Aanbeveling 6:

De projectgroep adviseert KTim ouders bewust te maken van het gegeven dat het vertellen van de Bijbelse verhalen een wezenlijk onderdeel uitmaakt van de geloofsopvoeding. Immers de geloofsverhalen uit de Bijbel vertellen over de omgang van God met mensen. Dit is voluit in de lijn met de oproep uit Deuteronomium 6 en Jozua 4:6-7. In vervolg hierop kan een trainer/kinderwerker (van KTim) een cursus 'Vertellen' verzorgen. Daarnaast kunnen adviezen worden gegeven over geschikte kinderbijbels en voorleesboeken.

Aanbeveling 7:

De projectgroep adviseert KTim: Stimuleer ouders om samen zingen een plaats te geven in de geloofsopvoeding. De gemeente kan ouders hierbij helpen door er een gewoonte van te maken bij alle activiteiten die in de gemeente plaatshebben te zingen.

6. Geloofsontwikkeling per leeftijdsfase

6.1 Literatuur

Ter Horst³⁴ maakt duidelijk hoe noodzakelijk het is dat geloofsopvoeders oog hebben voor de ontwikkelingsfase waarin een kind zich bevindt. Hij zegt: *‘Door verkeerd vertelde verhalen en door begrippen en beelden die niet passen in de kinderwereld, kan het ontzag dat kinderen voor God hebben, verworden tot angst en vast blijven zitten. Door verkeerde gebeden kan het vertrouwen dat kinderen hebben in God, verworden tot wantrouwen en afkeer, omdat hun magische verwachting teleurgesteld wordt’*. Zoals al in een eerder hoofdstuk is opgemerkt, pleit Ter Horst voor het vertellen van verhalen. Kinderen moeten in boeiende verhalen God ontmoeten, zichzelf leren kennen en met andere ogen om zich heen en vooruit kijken.³⁵

In ons onderzoek richten we ons op kinderen in de leeftijd tussen 0 en 12 jaar. Deze periode in een kinderleven verloopt via een aantal te onderscheiden ontwikkelingsstadia. De auteurs van *‘Geloven in opvoeden’* besteden veel aandacht aan de fasen van sociale en emotionele ontwikkeling bij kinderen. Ze geven daarmee aan dat ze het van belang vinden dat ouders bij de geloofsopvoeding aansluiten bij deze ontwikkelingsfasen. Wat moeten ouders weten van geloofsbeleving, gewetensvorming, Godskennis, besef van Bijbelse regels, etc. bij hun kinderen.³⁶

- In de eerst drie levensjaren is de ontwikkeling van een basisgevoel van vertrouwen en veiligheid essentieel. Zingen is in deze fase van belang en vertellen van eenvoudige Bijbelse verhalen waardoor een kind kan leren dat God een liefdevolle Vader is.
- Tussen de vier en zes jaar zijn kinderen erg gevoelig. Zingen helpt bij het leren kennen van de eigenschappen van God en het uiten van gevoelens. Verhalen kunnen steeds herhaald worden en ouders kunnen kinderen aanmoedigen zelf te bidden.
- Tussen zes en acht jaar helpt het vertellen van verhalen kinderen hun kennis over God te vergroten. Begrippen als schuld, berouw en vergeving krijgen inhoud. Nog steeds is gevoel belangrijk in de geloofsbeleving. Zingen, vieren, bidden zijn rituelen waardoor het geloof beleefd kan worden. Voor de geloofsontwikkeling worden school en kerk belangrijk.
- Tussen negen en twaalf jaar zijn kinderen vanwege grote leergierigheid en een sterk geheugen in staat veel Bijbelkennis op te doen. Regels worden zeer letterlijk genomen. Het kind heeft een sterk gevoel voor recht en onrecht. Zonde- en schuldbesef ontwikkelen zich verder.

Volgens de psycholoog J. Fowler³⁷ doorloopt een kind de verschillende fasen in de geloofsontwikkeling via de weg van geleidelijkheid. Geloofsontwikkeling heeft duidelijk te maken met afleggen en aandoen en doorgroeien naar een volgende fase. Goede interactie tussen kinderen en volwassenen (de ouders, maar ook de kerkelijke gemeente) speelt in dit proces een belangrijke rol.

6.2 Respons enquête Ouders

In de gezinnen hebben rituelen als gezamenlijk Bijbellezen (17%) en bidden (20%) een beperkte plaats. Ook lezen en bidden ouders met kinderen voor het slapen gaan (16%).

Uit de enquête blijkt dat ouders vooral meer willen weten over:

³⁴ Ter Horst, W., Christelijke geloofsopvoeding, pag. 88.

³⁵ Ter Horst, W., Christelijke geloofsopvoeding, pag. 79.

³⁶ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag. 149-157

³⁷ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 178-181.

- Onderwerpen die te maken hebben met de geloofsontwikkeling van kinderen.
- Onderwerpen die horen bij de leeftijd van hun kinderen.

Op de vraag aan welke antwoorden zij denken, kan vanuit de enquête geen antwoord worden gegeven omdat de vraagstelling daarin niet heeft voorzien. Wel zijn er een aantal aanvullende antwoorden gegeven die mogelijke ideeën kunnen geven (zie bijlage D).

6.3 Respons enquête Kinderwerkers

Kinderwerkers hebben toerusting nodig op tal van terreinen als: praktische vaardigheden, persoonlijke geloofsverdieping, bezinning met andere kinderwerkers, etc.

6.4 Conclusies en aanbevelingen

In het schema van 'Geloven in opvoeden' zien we dat kinderen een duidelijke ontwikkeling doormaken op geloofsgebied. Dit gegeven kan ouders behulpzaam zijn in de geloofsopvoeding aan te sluiten bij dat wat een kind in een bepaalde fase van zijn/haar leven nodig heeft en kan bevatten.

Met dit besef kan voorkomen worden dat kinderen of opgezadeld worden met zaken die te groot, te moeilijk of te bedreigend voor hen zijn ofwel dat zij ondergewaardeerd worden en daardoor niet uitgedaagd of geprikkeld tot nadenken. Aansluiten bij een bepaalde fase bevordert ook het landen van de boodschap die we over willen brengen.

Het schema laat ons zien hoe belangrijk zingen en vertellen zijn in de geloofsopvoeding en geloofsontwikkeling. Het blijken steeds terugkerende elementen zijn in vrijwel alle leeftijdsfasen.

Ook hier verwijzen we naar Deuteronomium 6.

Uit de interesse die ouders hebben in onderwerpen die betrekking hebben op de geloofsontwikkeling van kinderen kunnen we opmaken dat zij kennelijk wel oog hebben voor het feit dat hun kinderen een ontwikkeling doormaken in hun geloof.

Dat gemeenten een vastgelegde visie hebben op kinderwerk roept hier de vraag op of in deze visie ook aandacht is voor de wijze waarop kinderen in een bepaalde fase van hun leven geloven.

Aanbeveling 8:

De projectgroep adviseert KTim kerkelijke gemeenten te adviseren om in hun visieplan een paragraaf op te nemen waarin de geloofsontwikkeling van kinderen in een bepaalde leeftijd wordt beschreven. Deze paragraaf kan aandachtspunt zijn bij de toerusting van kinderwerkers. Inspelen op de behoeften en mogelijkheden die kinderen hebben in de verschillende leeftijdsfasen vergroot het effect.

7. Geloofsopvoeding: samenwerking tussen ouders en kerk

7.1 Literatuur

Deze paragraaf valt uiteen in de onderdelen 'Bijbelse visie op de rol van de kerk' en 'Samenwerking tussen ouders en kerk'.

7.1.1 Bijbelse visie op de rol van de kerk

De rol van de kerk wordt door Joiner, auteur van Think Orange, als volgt weergegeven:

'The role of the church is simply to turn on a light. ... The church exists to show the world who Jesus is. ... When John writes in the opening chapter of Revelation (1:20) that Jesus compares the church to a lampstand, we are given a strong reminder of the church's responsibility. The church exists to shine a light into the darkness, a light that highlights God's goodness and reveals God's Son, in order that the world can understand and know Him.'

Holmen spitst dit verder toe op ouders en kinderen: 'Plaatselijke gemeenten moeten vertrouwde en waardevolle partners zijn in het opvoeden van de volgende generatie volgelingen van Christus en kerkelijk leiders. Zij hebben de taak de gezinnen van de gemeente toe te rusten. Toegeruste ouders worden vervolgens terug gestuurd naar het zendingsveld – hun gezin – zodat zij op hun beurt hun kinderen kunnen toerusten.'³⁸

De gemeente omvat de gelovigen met hun kinderen. De kinderen horen er voluit bij ook al zijn zij nog niet tot bewust persoonlijk geloof gekomen. Een voorbeeld is ook de tekst uit Jesaja 59:21 *Dit verbond sluit ik met hen – zegt de HEER: mijn geest, die op jou rust, en de woorden die ik je in de mond heb gelegd, zullen uit jouw mond niet wijken, noch uit de mond van je kinderen, noch uit de mond van je kindskinderen, van nu tot in eeuwigheid – zegt de HEER. (NBV)*. Een uitspraak van Jezus zelf is: 'Wie in Mijn naam één zo'n kind opneemt, neemt Mij op en wie Mij opneemt, neemt niet Mij op, maar Hem die Mij gezonden heeft'.³⁹

Omdat het kind bij de gemeente hoort, hoort de gemeente ook kindergemeente te zijn. De gemeente moet een klimaat van warmte en geborgenheid creëren waarin een kind zich geaccepteerd en gewaardeerd voelt. Dat betekent ook dat kinderen in de eredienst een volwaardige plaats moeten krijgen. Het gaat om het geheel. De goede Herder gaat op weg met de hele kudde en niet met één schaap!⁴⁰

7.1.2 Samenwerking tussen ouders en kerk

De samenwerking tussen ouders en kerk als het gaat om geloofsopvoeding is de kern waar het om draait binnen het gedachtegoed van 'Think Orange'. Geel (de kerk die het licht laat schijnen) en rood (het gezin waar liefde is) maakt samen oranje. Door beide invloeden te combineren wordt de invloed op de volgende generatie vergroot. 'The best way to partner with the family is to establish an integrated strategy where parents and leaders lead with the same end in mind.'⁴¹ When parents and leaders work together to teach the same principles, it gives a child a better chance to make wise decisions in the middle of challenging situations. ... The 'Five Faith Skills' allow leaders and parent to use common language to help children learn to navigate the Bible, personalize Scripture, dialogue with God, articulate their faith, and worship with their lives.'⁴²

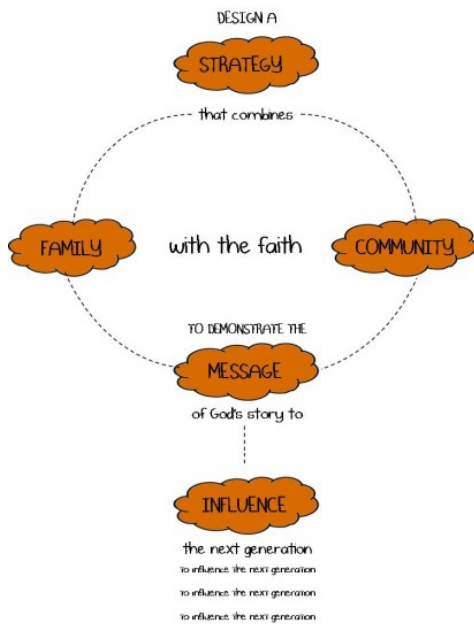
³⁸ Holmen, M., *Geloven begint thuis*, Amsterdam: Ark Media. (2009) pag. 71

³⁹ Markus 9:37

⁴⁰ Schaap-Jonker, H., Van Wijnen, H., *Alle aandacht! Preken voor kinderen en jongeren*, Zoetermeer: Boekencentrum (2011) pag.103-118

⁴¹ Joiner, R., *Think orange*, pag. 128

⁴² Joiner, R., *Think orange*, pag. 200

geloofsopvoeding.⁴⁵

De tijd dat geloven vanzelfsprekend was is voorbij. Samenwerking heeft een positieve uitwerking voor beide partners. Tegenwoordig constateert men dat gezin en school steeds minder kerkvolgend zijn, wat vanouds nu juist bepalend was in de triangelgedachte⁴⁶. Vos bevestigt in zijn artikel het idee dat ouders en kerk samen verantwoordelijkheid dragen. Kinderen komen niet vanzelf binnen de gemeenschap van gelovigen die de kerk is. Zij worden, in de meeste gevallen, meegenomen door hun ouders.⁴⁷

Ouders vertrouwen hun kinderen toe aan kinderwerkers en dragen daarmee tijdelijk en gedeeltelijk gezag en het onderwijs aan hun kinderen over. Daarom moet er contact zijn tussen ouders, kinderwerkers en de leiding van de gemeente. Samenwerking is onontbeerlijk om de door God gegeven opdracht gestalte te geven. Voor kinderwerkers (en ook voor opvoeders) is het van belang de ontwikkelingsfasen van kinderen op geestelijk en lichamelijk niveau te (her)kennen. Tegelijk dienen zij te beseffen dat de wereld waarin de kinderen opgroeien een andere is dan de wereld waarin ze zelf opgroeiden. Kinderwerkers en ouders doen er goed aan die veranderingen serieus mee te nemen en de kansen en mogelijkheden die ze óók bieden mee te nemen. Zo niet, dan raken kinderen uit balans omdat ze leven tussen twee werelden.⁴⁸ Vaak is de voorbereiding van aanstaande ouders op de geloofsopvoeding zeer beperkt. Hier ligt een taak voor de gemeente. Zij zou een aantal avonden kunnen organiseren waarop de basisprincipes van het ouderschap worden uitgelegd. Vanuit de Bijbel zijn hier duidelijke richtlijnen. Op een goede manier bouwstenen leggen, vormt sterke gezinnen die samen een sterke gemeente kunnen vormen. Onstabiliteit in gezinnen zorgt omgekeerd voor wankel evenwicht in de gemeente. Een sterke gemeente geeft in toerusting en onderwijs een centrale plek aan het huwelijk/gezin. Vanuit het gezin wordt de gemeente opgebouwd.⁴⁹

⁴³ Joiner, R., *Think orange*, pag. 82

⁴⁴ Vrijmoeth-de Jong, M., Karssen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*, pag.44

⁴⁵ Van der Heijden, S., *Kerk voor een nieuwe generatie*, Heerenveen: Medema. 2012, pag.

⁴⁶ Triangelgedachte: gezin, kerk en school vormen een eenheid waar binnen dezelfde Bijbelse waarden en normen gelden.

⁴⁷ Vos, P., *De vanzelfsprekendheid voorbij: Geloofsopvoeding na de triangel*, Reformatie, 2007

⁴⁸ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 250-255

⁴⁹ De Baat, R. en Nijburg, A., *Kinderwerk, Meesterwerk*, pag. 250-255

Kerkelijke gemeenten dienen ouders een platform te bieden voor ontmoeting en bezinning. Ter Horst pleit in dit verband voor kleine opvoedingsgemeenschappen binnen de gemeente.⁵⁰ Zowel voor ouders als voor kinderen onderling is het opbouwen van relaties met medegelovigen vruchtbaar en bemoedigend.

7.2 Respons enquête Ouders

Vier procent van de ouders heeft nooit nagedacht over de rol van de kerkelijke gemeente als partner in de geloofsopvoeding en drie procent vindt dat de kerk helemaal geen rol hoeft te spelen. De helft van de ouders vindt echter dat de kerkelijke gemeente als geheel medeverantwoordelijk draagt. Ook zegt bijna een kwart (23%) van de ouders dit nog sterker, namelijk dat het geven van ondersteuning aan ouders de belangrijkste taak is van de kerkelijke gemeente. De vraag op welke wijze de kerkelijke gemeenten iets kunnen betekenen voor ouders wordt met 31% beantwoord door het organiseren van thema avonden. 19% geeft aan graag preken over geloofsopvoeding te horen, gespreksgroepen met andere ouders is voor 17% van betekenis en een relevante website is voor 12% van de ouders van belang. Slechts 5% geeft te kennen helemaal geen behoeften te hebben.

Ruim driekwart van de ouders heeft nog nooit om hulp bij geloofsopvoeding gevraagd aan de kerkelijke gemeente. Ouders die dit wel gedaan hebben zijn in het merendeel van de gevallen wel (of een beetje) geholpen. De hulp kreeg men in de meeste gevallen van een ander gemeentelid. Meer dan de helft van de ouders voelt zich daadwerkelijk gesteund door de kerkelijke gemeente. 8% daarentegen niet en 40% is neutraal.

De steun wordt het meest ervaren door het ruime aanbod aan kinderwerk (30%) binnen de kerkelijke gemeenten. Het betrekken van kinderen bij de viering (20%), de persoonlijke aandacht voor het kind (16%) en de aandacht voor de kinderen tijdens de diensten (16%). Eén op de tien ouders geeft hier aan dat er bijeenkomsten over geloofsopvoeding worden georganiseerd.

33% van de ouders is betrokken bij het kinderwerk door leiding te geven aan een vorm van kinderwerk. 24% praat met de kinderen thuis door over het kinderwerk. Ruim de helft van het kinderwerk (62%) vindt plaats op zondag.

De belangrijkste taak voor kinderwerkers vinden ouders het uitleggen van de Bijbel (35%). Daarnaast is het helpen geloven in de Here God (22%) en het opbouwen van een goed contact (17%) van belang. 17% van de ouders vindt het de belangrijkste taak van een kinderwerker om hen als ouder te ondersteunen in de geloofsopvoeding (dit in tegenstelling tot 8% van de kinderwerkers zelf). De beste omschrijving van een kinderwerker vinden ouders een begeleider. Daarop volgen een wegwijzer, gids, coach, herder en onderwijzer.

Vier van de vijf ouders zou graag handvatten aangereikt krijgen als ondersteuning voor de geloofsopvoeding. Eén op de vijf heeft hier geen enkele behoefte aan. Bij het integreren van geloofsopvoeding in het dagelijkse leven ligt de grootste vraag.

Indien er een bijeenkomst wordt georganiseerd over dit onderwerp zal ruim de helft van de ouders hier naar toe gaan. Slechts 4% gaat niet. De helft van de ouders die niet gaan of twijfelen geven als reden 'geen tijd' aan. Daarnaast zegt 20% het niet nodig te hebben en voelt ook één op de vijf ouders zich niet prettig bij een dergelijke bijeenkomst. Onderwerpen die de interesse van ouders hebben zijn: onderwerpen die specifiek horen bij de leeftijdsgroep van de kinderen, geloofsonwikkeling van kinderen, praktische tips en de uitwisseling van ervaringen. Voor een vorm van toerusting wordt het meest gekozen voor bijeenkomsten op een doordeweekse avond (30%), een spreker van buitenaf (21%) en een accent op de uitwisseling van ervaringen (17%). Slechts 8% geeft aan dit via E-learning te willen doen.

⁵⁰Ter Horst, W., *Christelijke geloofsopvoeding*, pag. 45.

7.3 Respons enquête Kinderwerkers

Driekwart van de kinderwerkers vindt dat ouders hulp nodig hebben bij de geloofsopvoeding. 4% vindt van niet en 23% laat zich hier niet over uit. De belangrijkste taak voor de gemeente vinden zij als geheel medeverantwoordelijkheid dragen voor de geloofsopvoeding aldus 65% van de kinderwerkers. Het organiseren van thema avonden wordt door de kerkelijke gemeenten van kinderwerkers het meest gedaan (52%). Dit in tegenstelling tot het organiseren van gespreksgroepen voor ouders (25%).

Drie van de vijf kinderwerkers krijgt geen vragen van ouders op het gebied van de geloofsopvoeding. Twee van de vijf geeft aan dit met een zekere regelmaat wel te krijgen. Vier van de vijf kinderwerkers onderhoudt in meer of mindere mate contact met de ouders. Bijna alle kerkelijke gemeenten (95%) hebben een zondagsschool en/of kindernevendienst. Daarna volgt het organiseren van speciale kinderdiensten, een kindermoment in de kerkdienst en het organiseren van uitjes/activiteiten. De vakantie Bijbelweek komt het minst voor (28%). Slechts 14% ervaart een directe betrokkenheid van ouders. Bijna de helft (46%) geeft aan dat ouders betrokken zijn, maar wel op afstand. 12% ziet de ouders zelden of nooit en 24% zien de ouders alleen bij het halen en brengen van de kinderen.

Maar liefst 65% van de kinderwerkers geeft aan dat er een schriftelijk vastgelegde visie op het kinderwerk is. 8% is hier mee bezig en bij 9% is dit er niet. Bijna driekwart bevestigt de stelling dat de geloofsopvoeding binnen hun kerkelijke gemeente vanuit een gezamenlijk doel plaats vindt. 7% vindt van niet en 22% houdt zich neutraal. 64% van de kinderwerkers ervaart ook daadwerkelijk dat het kinderwerk een gedeelde verantwoordelijkheid is van kinderwerkers en kerkleiding. 29% ervaart deze gedeelde verantwoordelijkheid een beetje.

Dat kinderen een geloofsrelatie met God krijgen/hebben zien 52% van de kinderwerkers als hun belangrijkste taak. Voor 8% is dat de ondersteuning van de geloofsopvoeding, 22% het uitleggen van de Bijbel op het niveau van de kinderen en 17% vindt het hebben van een goede relatie met de kinderen de belangrijkste taak. Een kwart van de kinderwerkers is tevreden over het kinderwerk terwijl driekwart vindt dat het kinderwerk verbetering behoeft. Hiervan is 13% bezorgd over de huidige aanpak.

De beste typering van een kinderwerker vindt men begeleider, daaropvolgend komen wegwijzer, herder, gids en coach. Kinderwerkers geven echter aan dat deze rol sterk kan verschillen. Herkenning vinden ze met name in de rol van begeleider, onderwijzer, wegwijzer, herder en maatje. De kwaliteiten die het meest worden gewaardeerd in een kinderwerker door de kinderwerkers zijn 'liefde en een groot hart voor kinderen' (30%) en 'een levend en persoonlijk geloof' (25%). Maar liefst 92% van de kinderwerkers ervaart erkenning en waardering waarvan 42% met name van de kinderen en 50% zowel van de ouders als van de kerkleiding. 8% ervaart echter geen erkenning en waardering.

De behoefte aan praktische toerusting is het grootst (29%). 18% wil het liefst meer inzicht in methoden en materialen. 34% wil persoonlijk toegerust worden waarvan 16% op geloofsgebied en 18% door middel van coaching en/of begeleiding. 5% heeft geen behoefte aan toerusting. 44% van de kinderwerkers wil toegerust worden door professionals, mensen van buitenaf. Dit in tegenstelling tot 37% die toerusting ziet als een bezinning samen met andere kinderwerkers en/of kerkleiding. Slechts 7% wil via E-learning worden toegerust. 12% zegt zelf geen toerusting nodig te hebben. Het merendeel van de kinderwerkers wil laag frequent worden toegerust; de helft geeft aan jaarlijks, 28% af en toe en 18% op afroep. Bij ruim driekwart (78%) is er geen structureel beleid op de toerusting van kinderwerkers. Bij 22% is dit wel het geval.

7.4 Conclusies en aanbevelingen

De gemeente draagt als geheel medeverantwoordelijkheid voor de geloofsopvoeding. Al vanuit Deuteronomium 6 is dit zichtbaar ('Hoor, Israël'). Zowel ouders als kinderwerkers onderstrepen dit. In de praktijk voelen echter lang niet alle ouders zich gesteund door de kerkelijke gemeente. Hier ligt nog veel werk.

Een ruime meerderheid van de kerken heeft een schriftelijk vastgelegde visie op kinderwerk. Dit betekent dat kerken hebben nagedacht over de plek van het kind en daar ook aanspreekbaar op zijn. Er is contact tussen ouders en kinderwerkers. Ouders vragen echter niet vaak om hulp op het gebied van geloofsopvoeding terwijl zij wel vinden dat de gemeente medeverantwoordelijkheid draagt. Dit is een opmerkelijke discrepantie.

Een ander opmerkelijk verschil is de betrokkenheid van ouders bij het kinderwerk. Kinderwerkers ervaren dit in mindere mate dan ouders dat doen. Voor het kind is het echter van belang dat ouders en kinderwerkers aan hetzelfde doel werken en dezelfde 'taal' gebruiken. Ouders en kinderwerkers zijn partners in de geloofsopvoeding van de kinderen van de kerkelijke gemeente.

Kerkelijke gemeenten voorzien in een ruim aanbod aan kinderwerk. Het is echter zaak om daarin niet het geheel van gezinnen uit het oog te verliezen. Ouders brengen de meeste tijd met hun kinderen door. Als kerk is het daarom zinvol om ouders toe te rusten zodat die op hun beurt een voorbeeld voor hun kinderen kunnen zijn.

Wat betreft toerusting geven ouders de voorkeur aan een bijeenkomst op een doordeweekse avond met een spreker van buitenaf (KTim!) waarbij er ook gelegenheid is om ervaringen uit te wisselen. Slechts een kleine groep ouders en kinderwerkers geeft aan dat zij voorkeur hebben voor E-learning als vorm van toerusting. Ondanks de geringe belangstelling geeft de projectgroep een aanbeveling omdat ze weet dat KTim de eerste stappen op de weg naar ontwikkeling van E-learning reeds heeft gezet.

Bijna alle kinderwerkers hebben behoefte aan toerusting. Dit hoeft echter niet frequent plaats te vinden. Eens in het jaar is voor het merendeel voldoende. Naast de conferentie 'Rondom het Kind' lijkt er zeker ook behoefte te zijn aan meer persoonlijke toerusting en/of bezinning met andere kinderwerkers en/of kerkleiding. In de meeste kerken (78%) is er geen structureel beleid op de toerusting van kinderwerkers.

Aanbeveling 9:

De projectgroep adviseert KTim de discrepantie tussen enerzijds de verwachting van ouders dat de gemeente medeverantwoordelijkheid draagt en anderzijds het gegeven dat de ouders niet om hulp vragen bij de gemeente verder te onderzoeken? Zegt dit iets over visie op kerkzijn? Over hoe de kerk zichzelf presenteert? Over de professionaliteit van kinderwerkers en ambtsdragers? Over drempelvrees bij ouders?

Aanbeveling 10:

De projectgroep adviseert KTim waar mogelijk de betrokkenheid van ouders bij het kinderwerk te verbeteren. Kinderwerkers ervaren deze betrokkenheid minder dan ouders zelf. Zowel ouders als kinderwerkers dienen zich bewust te zijn van het feit dat ze partners zijn in de geloofsopvoeding van hun kinderen. De betrokkenheid kan verbeterd worden door bijvoorbeeld het organiseren van toerusting voor ouders en kinderwerkers samen. Creëer hierin ruimte voor onderling gesprek.

Aanbeveling 11:

De projectgroep adviseert KTim de kerken pro actief te laten weten dat KTim beschikbaar is om mee te denken met het verbeteren van kinderwerk.

Aanbeveling 12:

De projectgroep adviseert KTim op digitaal gebied niet verder te gaan dan een pilot E-learning uit te zetten om zodoende meer zicht te krijgen op de daadwerkelijke interesse en behoeften.

Aanbeveling 13:

De projectgroep adviseert KTim om kerken te laten weten dat ouders behoefte hebben aan ondersteuning bij 'het integreren van geloofsopvoeding in het dagelijkse leven'. Het lijkt zinvol om informatie/materialen beschikbaar te hebben voor dit specifieke onderwerp zodat kerken concrete handvatten krijgen om die ondersteuning vorm te geven.

Aanbeveling 14:

De projectgroep adviseert KTim een duidelijk aanbod van thema avonden te hebben liggen waarin naast inhoudelijke informatie ook ruimte is om middels gespreksvragen met elkaar in gesprek te gaan. Concrete en praktische onderwerpen toegespitst op leeftijd, waar ouders direct mee aan de slag kunnen hebben de voorkeur (bijvoorbeeld 'Hoe ga ik om met sociale media?').

Aanbeveling 15:

De projectgroep adviseert KTim om het leiderschap in kerkelijke gemeenten te motiveren een sterke visie te ontwikkelen op structurele toerusting van kinderwerkers.

8. Persoonlijke context respondenten

8.1 Literatuur

Opvallend uit de response op de enquêtes is dat deze grotendeels zijn ingevuld door vrouwen. Zowel in de media als de politiek wordt de laatste tijd zeer regelmatig aandacht besteed aan de rol van de vader binnen het gezin. Ook in de Bijbel wordt hier veel over gezegd. 'Vaders krijgen talloze opdrachten in de Bijbel. Eén daarvan vinden we in Efeze 6:4 waar we lezen dat vaders hun kinderen niet mogen verbitteren. Daarnaast behoort een vader priester, profeet en koning van zijn gezin te zijn' zegt Rob Hondsmark, voormalig directeur Kinder- en Jeugdzorg bij De Hoop GGZ.

"Wil een vader priester, profeet en koning van zijn gezin zijn, dan moet hij in de eerste plaats tot erkenning en inzicht komen dat hij nodig is in het leven van zijn kinderen en dat hij een opdracht van God heeft gekregen. De volgende generatie moet God leren kennen door de huidige generatie vaders, zo leert Psalm 78. Dat kan doordat vaders hun leven delen met hun kinderen, hen vertellen wat ze meemaken in hun leven met God. Zowel de overwinningen als de nederlagen. Aan de andere kant moet een vader ook bereid zijn om zich te verdiepen in het leven van zijn kinderen. Dat betekent dat hij respect heeft voor hun leven en er ook interesse in toont en dat hij geïnteresseerd is in hun vrienden, hun muziek en hun hobby's. En dat betekent dat hij bereid is om zichzelf op te offeren in het belang van zijn kinderen."⁵¹

'Pollefeyt⁵² bespreekt de crisis in het ervaren van God de Vader. Hier bestaat de kritiek uit verwijten van mildheid, afwezigheid en gebrek aan strengheid. Door het ontbreken van een duidelijk (menselijk) vaderbeeld blijkt het moeilijk om in het basisonderwijs het beeld van God de Vader over te brengen aan de kinderen. Het inductief ervaringsleren om uitgaande van ervaringen in het gezin te komen tot God als Vader wordt problematisch als een helder en acceptabel vaderbeeld bij de kinderen ontbreekt.

In het voorgaande hebben we al gezien dat de invloed van de vader in het doorgeven van de geloofstraditie niet onaanzienlijk is. Echter als we kijken naar de dagelijkse opvoedingspraktijk in het gezin dan mogen we concluderen dat ondanks de emancipatiebeweging van de laatste decennia, het grootste deel van de opvoedingsverantwoordelijkheid bij de vrouw ligt. En als we kijken naar de praktijk van het kerkelijke vrijwilligerswerk dan blijkt dat het aandeel van de vrouw ook daarin dat van de man overtreft. In het bijzonder de verantwoordelijkheid voor de doop- en communicatiecatechese en de kindernevendiensten of gezinsvieringen rust op voornamelijk vrouwelijke schouders.⁵³

8.2 Respons enquête Ouders

De enquête is voor het grootste gedeelte (84%) door vrouwen ingevuld. De helft van de ondervraagden is tussen de 30 en 39 jaar. Bijna alle ondervraagde ouders (93%) hebben een traditioneel samengesteld gezin dat bestaat uit een vader, moeder en kinderen. De ondervraagde ouders zijn gelijkmatig verspreid over de drie gezindtes namelijk: 39% PKN, 31% is Evangelisch en 30% Reformatorisch.

⁵¹ Rob Hondsmark: <http://www.chris.nl/32416/een-vader-gaat-voor-zijn-kinderen-uit.html>

⁵² D. Pollefeyt. *Verloren zonen of verloren vaders? Menselijk en goddelijk vaderschap tussen gerechtigheid en barmhartigheid*, in M. Lamberigts en L. Kenis (ed.), *Mens van God. God van mensen*. Leuvense theologen in gesprek met kardinaal Godfried Danneels; Antwerpen 2005.

⁵³ J.C. Hartog (onder begeleiding van Drs. Chr.C.G.M. 't Mannetje). *Verhalen van vaders en zonen*. Eindwerkstuk bacheloropleiding Theologie Levensbeschouwing Fontys Hogeschool. Amsterdam 2007.

Er is sprake van een grote mate van verbondenheid met de kerkelijke gemeente. Meer dan driekwart (79%) is langer dan 5 jaar verbonden aan hun gemeente. Ook verricht bijna driekwart (70%) van de ouders een taak of ambt binnen hun kerkelijke gemeente.

8.3 Respons enquête Kinderwerkers

De betrokkenheid van de kinderwerkers uit zich in het dragen van verantwoordelijkheid (67%), ook draait 31% regelmatig een groep. Positief is de commitment van de kinderwerkers (de helft is zes jaar én langer trouw aan de taak). Bijna 40% start met het uitvoeren van kinderwerk vanuit een innerlijke motivatie terwijl 19% start vanuit een extrinsieke motivatie. Mensen persoonlijk benaderen voor een taak werkt goed blijkt uit de cijfers.

Vier van de vijf kinderwerkers is vrouw. Meer dan de helft (60%) van de kinderwerkers is tussen de 36 en 50 jaar oud (8% is ouder en 32% is jonger). De kinderwerkers zijn redelijk gelijkmatig verdeeld over de drie gezindtes. 39% is lid van de PKN. 35% is Evangelisch en 26% Reformatorisch. Zeven van de tien kinderwerkers zijn reeds langer dan tien jaar lid van de huidige kerkelijke gemeente.

8.4 Conclusies en aanbevelingen

De afwezigheid van mannen in de response van de enquêtes is opvallend groot. De Bijbelse lijn is dat mannen worden opgeroepen hun door God gegeven positie in het gezin in te nemen. Gezien de bevindingen uit de literatuur is het tegelijk belangrijk voor kinderen in hun dagelijkse leven ook mannen/vaders als rolmodel te hebben.

De leeftijd van de kinderwerkers is redelijk hoog. Dit zal waarschijnlijk grotendeels te maken hebben met de vraag die aan de scriba die is gesteld om de enquête aan een eindverantwoordelijke kinderwerker te sturen. De verbondenheid aan de kerkelijke gemeente, maar ook aan de taak als kinderwerker is groot. Dit lijkt te duiden op de aanwezigheid van veel ervaring en de gelegenheid tot het opbouwen van goede relaties met de kinderen.

Aanbeveling 16:

De projectgroep adviseert KTim mannen/vaders expliciet te betrekken bij en te wijzen op het belang van betrokkenheid bij de geloofsopvoeding van kinderen. Wellicht is het zinvol om een specifieke thema avond voor deze doelgroep te ontwikkelen.

9. Eindconclusie

9.1 Wat doen kerken aan ondersteuning en toerusting?

Deelvraag 1 luidt:

Wat doen kerkelijke gemeenten aan ondersteuning en toerusting aan ouders met betrekking tot de geloofsopvoeding thuis?

Kerkelijke gemeenten ondersteunen ouders op drie verschillende terreinen.

- ✓ **Kerkelijke gemeenten organiseren activiteiten specifiek voor kinderen.**
Kinderclub (57%), vakantiebijbelweek (28%), basiscatechese (60%), clubkamp (49%), zondagsschool/kindernevendienst (95%), activiteiten/uitjes (77%), kindermoment in de kerkdienst (72%).
Incidenteel zijn genoemd: crèche, kinderkoor, musical groep, missionaire en diaconale projecten met kinderen, pastoraat, preekbladen, kinder/gezinsdiensten, kinderen en Avondmaal, kinderen zegenen, kindermiddag (Vliegende Speeldoos), centrum voor moeder én kind.
- ✓ **Kerkelijke gemeenten organiseren activiteiten specifiek voor ouders.**
Thema avonden (52%), gespreksgroepen (25%), voorzien in materialen (26%), doopcatechese (33%), preken over dit onderwerp (39%), stimuleren tot het bezoeken van conferenties (28%), ouders uitnodigen om een activiteit van kinderen bij te wonen (34%).
Incidenteel zijn genoemd: aanstellen van gezinswerker, aandacht hiervoor tijdens huisbezoek, gebed voor kinderen door andere gemeenteleden, gezinsdag, uitwisseling van informatie over het kinderwerk in de diensten, promotie van christelijke scholen, contact tussen kinderwerkers en ouders organiseren, pastorale zorg, praktische informatie en tips verstrekken middels bijvoorbeeld ouderbrief.
- ✓ **Kerkelijke gemeenten ontwikkelen en implementeren visie.**
In een meerderheid van de kerkelijke gemeenten (65%) is er een schriftelijk vastgelegde visie op kinderwerk in de gemeente. De projectgroep kan naar aanleiding van dit onderzoek niet aantonen in hoeverre deze visie wordt gedragen en is geïmplementeerd. 22% van de kerkelijke gemeenten heeft een structureel beleid op het toerusten van kinderwerkers.

9.2 Wat verwachten ouders van hun kerken?

Deelvraag 2 luidt:

Wat verwachten ouders van hun kerkelijke gemeente aan toerusting en ondersteuning op het gebied van geloofsopvoeding van hun kinderen thuis?

- ✓ **Ouders verwachten van kerkelijke gemeenten dat zij medeverantwoordelijkheid draagt.**
51% van de ouders verwachten dat de kerkelijke gemeente als geheel medeverantwoordelijkheid draagt voor de geloofsopvoeding van de kinderen.
- ✓ **Ouders verwachten door de kerkelijke gemeenten toegerust te worden.**
Dat zij activiteiten organiseert waardoor ouders ondersteund worden in de geloofsopvoeding (95%). Gedacht kan worden aan thema avonden (31%), preken (19%), gespreksgroepen (17%), website (12%), bibliotheek (7%) etc.

Dat zij toerusting geven (23%). Het liefst in de vorm van bijeenkomsten op doordeweekse avonden (30%), met een spreker van buitenaf (21%) en gelegenheid tot het uitwisselen van ervaringen (17%). Mogelijkheden om met andere ouders van gedachten te wisselen vindt 81% van belang.

- ✓ **Ouders verwachten van de kerkelijke gemeente praktische handvatten te krijgen.**
Ouders willen handvatten aangereikt krijgen over het integreren van de geloofsopvoeding in het dagelijkse leven (27%), praten over Bijbelse begrippen (21%), in huiselijke kring aandacht geven voor christelijke feesten (7%), samen Bijbel lezen (7%), bidden (6%) en zingen (1%).
- ✓ **Ouders verwachten van de kinderwerkers van hun kerkelijke gemeenten:**
Dat zij de Bijbel op het niveau van de kinderen uitleggen (35%), dat zij de kinderen helpen te geloven in de Here God (22%) en dat zij een goed contact met de kinderen opbouwen (21%).

9.3 Welke behoeften hebben kerken op het gebied van geloofsopvoeding?

Deelvraag 3 luidt:

Welke behoeften hebben kerkelijke gemeenten in de toerusting en ondersteuning van ouders op het gebied van geloofsopvoeding van kinderen?

De projectgroep heeft kinderwerkers, als representanten van kerkelijke gemeenten, benaderd om de behoeften op het gebied van 'ondersteuning bieden aan ouders' in kaart te brengen. Dit betekent dat deelvraag 3 alleen met de volgende nuancering beantwoord kan worden: Welke behoeften hebben *kinderwerkers van kerkelijke gemeenten* in de toerusting en ondersteuning van ouders op het gebied van geloofsopvoeding van kinderen?

- ✓ Kinderwerkers hebben behoefte aan toerusting op het gebied van praktische vaardigheden trainen (29%), vormen van visie (12%), persoonlijke geloofsverdieping (16%), coaching en/of persoonlijke begeleiding (18%), inzicht in methodes en materialen (18%) en inzicht in specifieke problematiek (1%).
- ✓ Kinderwerkers hebben behoefte aan zowel bezinning met andere kinderwerkers/gemeenteleiding (37%) als training door professionals (22%) en conferenties (22%).
- ✓ Kinderwerkers willen graag een persoonlijke relatie met de kinderen waarin ook daadwerkelijk plek is voor een geloofsgesprek en/of gebed. Hiervoor is voldoende tijd (48%) een belangrijke voorwaarde maar ook meer geloofsvertrouwen (10%), een gerichte training (12%) en gebed (14%).

9.4 Wat zijn de mogelijkheden voor KTim in het toerusten en ondersteunen?

Deelvraag 4 luidt:

Wat zijn de mogelijkheden voor KTim in het toerusten en ondersteunen van kerkelijke gemeenten wanneer die ouders gaan toerusten en ondersteunen bij de geloofsopvoeding van hun kinderen?

Uit de antwoorden van de enquête is duidelijk geworden wat kerkelijke gemeenten doen om ouders te ondersteunen op het gebied van de geloofsopvoeding. Verder is gebleken wat ouders verwachten van hun gemeente op het gebied van ondersteuning bij de geloofsopvoeding. We constateren dat dat wat gemeenten bieden voor een deel aansluit bij wat ouders willen. De meest in het oog springende hiaten liggen op twee terreinen:

- ✓ Ouders verlangen handvatten om het samen bidden, Bijbellezen en daarover praten in het gezin beter vorm en inhoud te geven.
- ✓ Ouders worstelen met de vraag hoe zij het geloof zullen integreren in het leven van alledag. Wat is de betekenis van het geloof in dat wat ze met hun kinderen tegenkomen in de drukte en de route van het eigen huis. Welke plaats heeft God en het leven met Hem daarin? Alle zaken die van buiten het gezin op de ouders afkomen vragen om bezinning in het licht van de Bijbel.

Hier liggen voor KTim de volgende mogelijkheden:

1. KTim kan met de expertise die zij heeft ouders voorzien van materiaal wat hen kan ondersteunen bij het samen met hun kinderen bidden, Bijbellezen en het gesprek over de Bijbelse verhalen in het gezin.
2. KTim kan bijv. werkmappen ontwikkelen over actuele thema's die ouders kunnen gebruiken om een dergelijk thema een plaats te geven in het geloofsgesprek binnen het gezin.

De doelgroep van KTim zijn de kinderen. Gebleken is dat de ondersteuning van gemeenten bij de geloofsopvoeding van kinderen voornamelijk op de schouders van kinderwerkers rust. Kinderwerk is prachtig werk en blijkens de enquête bijzonder gewaardeerd. Het zal daarom beslist een belangrijk aspect van gemeentewerk blijven.

3. KTim blijft kinderwerkers ondersteunen en toerusten.

In lijn met Deuteronomium 6 blijven de kinderen de doelgroep van KTim, maar de focus komt te liggen op de ondersteuning van de ouders bij de geloofsopvoeding via de gemeenten. Het is daarom niet ondenkbeeldig dat in gemeenten 'gezinswerkers' worden aangesteld. Deze gezinswerkers krijgen verantwoordelijkheid voor het gezinswerk. Doelen van dit gezinswerk kunnen zijn: concrete handvatten geven voor de geloofsopvoeding thuis, ouders in contact brengen met ouders die kinderen hebben in dezelfde leeftijd, ouders en kinderen samen inspireren om te ontdekken Wie Jezus wil zijn voor hun gezin.

4. KTim kan deze 'gezinswerkers' ondersteunen en toerusten door in het huidige trainingsaanbod en ook tijdens de conferentie 'Rondom het Kind' te voorzien in op deze doelgroep toegespitste materialen/cursussen/workshops etc. Daarnaast valt te denken aan een digitale nieuwsbrief, een website en/of andere social media.

9.5 Hoe kan KTim kerken toerusten en ondersteunen?

De hoofdvraag luidt:

Hoe kan KTim kerken zodanig toerusten en ondersteunen, dat deze op hun beurt de ouders in hun gemeente kunnen toerusten en ondersteunen bij de geloofsopvoeding van hun kinderen.

1. KTim kan kerkelijke gemeenten toerusten en ondersteunen door hen te helpen zoeken naar mogelijkheden om Deuteronomium 6 : 4-7 het centrale uitgangspunt te maken als het gaat om geloofsopvoeding.
2. KTim kan kerkelijke gemeenten toerusten en ondersteunen door zich duidelijk te profileren als een belangrijke gesprekspartner in het proces van bewustwording dat betrokkenheid van de gehele gemeente bij de geloofsopvoeding van kinderen een kans is om het effect op de geloofsopvoeding van de kinderen te versterken.

3. KTim kan kerkelijke gemeenten toerusten en ondersteunen door zich bewust op hen te gaan richten met als doel dat deze de ouders gaan ondersteunen bij de geloofsopvoeding in hun gezinnen.
4. KTim kan kerkelijke gemeenten helpen hun prioriteiten op het gebied van geloofsopvoeding te leggen bij de gezamenlijke inspanningen van kerk en ouders waar het de geloofsopvoeding van de kinderen betreft
5. KTim kan kerkelijke gemeenten ondersteunen en toerusten door hen te helpen met het vormen van visie en strategie met betrekking tot de geloofsopvoeding van kinderen.
6. KTim kan met de kennis en expertise die zij in huis hebben kerkelijke gemeenten adviseren en begeleiden bij de praktische realisatie van hun keuze zich gezamenlijk met de ouders in te zetten met het oog op de kinderen.

Bovengenoemde punten laten zien dat er voor KTim zeker kansen liggen waar zij zich gaan richten op kerkelijke gemeenten met als doel daar bewustwording en ondersteuning op het gebied van de geloofsopvoeding te realiseren. Als KTim de keuze maakt om hun aandacht primair te gaan richten op kerken impliceert dit een herbezinning binnen de organisatie op wie zij zijn, wat ze doen, wat ze in de toekomst willen bereiken en welke middelen worden ingezet om tot gestelde doelen te komen.

Dat vraagt van KTim:

- √ Dat zij zich bezinnen op hun missie, visie en strategie.
- √ Dat zij nadenken over de wijze waarop zij het gedachtengoed van 'Think Orange' kunnen vertalen naar de Nederlandse context.
- √ Dat zij hun eigen trainers meenemen in dit proces van bewustwording.⁵⁴
- √ Dat relaties met 'zuster' organisaties worden verstevigd om elkaar hierin te versterken.

⁵⁴ De opzet Presentatie Trainers KTim is door de projectgroep ontwikkeld om dit doel te bereiken.

Nawoord

De Bijbel is helder waar het de geloofsopvoeding betreft. We lezen daar in Deuteronomium 6 : 5-7 *“U zult de Here , uw God, liefhebben met geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw kracht. Wat Ik u heden gebied, zal in uw hart zijn en u zult het uw kinderen inprenten en daarover spreken, wanneer u in uw huis zit, wanneer u onderweg bent, wanneer u nederligt en wanneer u opstaat”*. De Bijbel stelt hier ondubbelzinnig dat ouders vanuit een persoonlijk geloof hun kinderen de weg van God zullen inprenten en daarover zullen spreken in het leven van elke dag

Het komt ons voor dat het belang van de focus op Deuteronomium 6, waar naar onze mening de kern ligt voor de geloofsopvoeding, in de loop van een groot aantal jaren uit het zicht is geraakt. Onder invloed van nieuwe inzichten binnen de theologie en de pedagogiek zijn de opvattingen over hoe een kind God zal leren kennen en gehoorzamen gewijzigd. Het vertellen van het Grote Verhaal, daarover spreken en dat laten resoneren op alle terreinen van het leven is verschoven naar discussie, ervaring en beleving. Ook de dagelijkse gang in het gezin is heel anders dan een aantal decennia geleden. Niet zelden zijn beide ouders druk met werk en hebben ook kinderen allerlei verplichtingen buitenshuis. Het leven van zowel ouders als kinderen is druk en vol. Tijd en rust om structureel aandacht te besteden en een plaats in te ruimen voor de geloofsopvoeding ontbreken hierdoor nogal eens. In een tijd waarin geloven al lang niet meer vanzelfsprekend is, groeit een generatie op met een beperkte kennis van de Heilsgeheimen die van groot belang zijn voor de ontwikkeling van een levende en persoonlijke relatie met God.

Het vertellen van de Bijbelse verhalen en het spreken daarover moet weer de rode draad worden in de geloofsopvoeding, zowel in de gemeente, als in de gezinnen en in het kinderwerk. Daarbij zal het aandachtspunt zijn hoe we die verhalen verbinden met de actuele praxis van het leven in het geloof.

Soms voelt het alsof we ons bevinden in de mist. De kans om helderheid te krijgen ligt daar waar we ons laten inspireren door de woorden van God. In dat spoor maken we de keuze ons te richten op gemeenten en ouders om kinderen te helpen volgelingen te worden van onze Heer, Jezus Christus.

Bij alle uitdagingen die er liggen wensen wij Kinderwerk Timotheüs Gods onmisbare zegen toe.

Verantwoording van bronnen

Boeken

- ✓ Baat de, R., Nijburg A., *Kinderwerk, meesterwerk*; Amerongen: Internationale Bijbelbond, 2007 pp. 343;
- ✓ Bos-Meeuwssen, M., Dam van, H., *Met kinderen onderweg: Wegwijzer voor geloofsopvoeding in het gezin*; Zoetermeer: Boekencentrum, 2001 pp. 261;
- ✓ Burger-Niemeijer, J., Eijk van, N., Sanders, *Handboek voor kinderwerkers*; Amsterdam: Buijten en Schipperheijn Motief, 2011 pp.175;
- ✓ Edersheim, Rev. Dr., *Sketches of Jewish life in the days of Christ*; London: The Gresham Press;
- ✓ Holmen, M., *Geloven begint thuis*; Amsterdam: Ark Media, 2009 pp. 136 ;
- ✓ Heijden, S. van der Kerk voor een nieuwe generatie, Heerenveen: Uitgeverij Medema, 2012 pp. 217;
- ✓ Horst ter, W., *Christelijke geloofsopvoeding, een handreiking*; Kampen: Kok, 1989 pp. 106;
- ✓ Joiner, R., *Think Orange: imagine the impact when church and family collide....*; Colorado Springs: David C. Cook, 2009 pp. 261;
- ✓ Laar-Jochensen, T., Praamsma, J.M., Gerkema-Mudde, J., *Geloofwaardig opvoeden; Op zoek naar richting en ruimte*; Barneveld: Uitgeverij De Vuurbaak 2006 pp. 96;
- ✓ Melliush, M. en L., *De tijd van je leven: over samen leven in het gezin*; Amsterdam: Buijten en Schipperheijn Motief 2004 pp. 176;
- ✓ Migchelbrink, F. *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*, pag. 32-33; Amsterdam: Uitgeverij SWP 2006 - 2009
- ✓ Noordegraaf, A., Kwakkel, G., Paas, S., Peels, H.G.L., Zwiep, A.W., *Woordenboek voor Bijbellezers*; Zoetermeer: Boekencentrum 2005 pp. 798;
- ✓ Paul, M.J., Brink, van den, G., Bette, J.C., *Studiebijbel OT deel 2 Leviticus, Numeri, Deuteronomium*; Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2005 pp. 1298;
- ✓ Reinds, B., *We hebben allemaal wat*; Barneveld: Uitgeverij Plateau 2009 pp. 141;
- ✓ Schaap-Jonker, H., Wijnen van, H., *Alle aandacht! Preken voor kinderen en jongeren*; Zoetermeer: Boekencentrum, 2011 pp.123;
- ✓ Strange, W.A., *Kinderen in de vroegchristelijke kerk*; Heerenveen: Barnabas 1999 pp.146;
- ✓ Vlug, E., *Weid mijn lammeren: Geestelijke begeleiding en pastoraat aan kinderen*; Hoornaar: Gideon 2000 pp. 237;
- ✓ Vrijmoeth-de Jong, M., Karsen-Engelsman, I., Lenstra-Vrijmoeth, C., *Geloven in opvoeden*; Stichting LOEK, 2006 pp. 231;
- ✓ HGJB, Instructief: *Kind in de eredienst*, nr. 10.

Artikelen

- ✓ Brink van de, G., *Een kind is ons geboren.....*, Studiebijbelmagazine, 5^e jaargang, december 2011 p. 4-7;
- ✓ Hartog, J.C., (onder begeleiding van Drs. Chr.C.G.M. 't Mannetje), *Verhalen van vaders en zonen*, Eindwerkstuk bacheloropleiding Theologie Levensbeschouwing Fontys Hogeschool. Amsterdam 2007
- ✓ Lanser-van der Velde, A., *"Dat ik echt kan zeggen wat ik denk, ... en dat zij luisteren"*, Pedagogiek, 21^e jaargang nr. 2, juni 2001 p. 147-161;
- ✓ Pollefeyt, D., *Verloren zonen of verloren vaders? Menselijk en goddelijk vaderschap tussen gerechtigheid en barmhartigheid*, in M. Lamberigts en L. Kenis (ed.), *Mens van God. God van mensen. Leuvense theologen in gesprek met kardinaal Godfried Danneels*; Antwerpen 2005.

- ✓ Saane van, J., *Identiteit door verbondenheid ,over geloof en cultuur, H.A. Alma*, Wapenveld, 50^e jaargang nr. 6, december 2000 p. 42-43;
- ✓ Velzen van, N.C., *Salomo de allerbeste leermeester van de jeugd*, Studiebijbelmagazine, 5^e jaargang, december 2011 p. 8-12;
- ✓ Velzen van, N.C., *Opvoeding volgens het boek Spreuken*, Studiebijbelmagazine, 5^e jaargang, maart p. 4-7;
- ✓ Vos, P., *De vanzelfsprekendheid voorbij: Geloofsopvoeding na de triangel*, deel 1-3, *Reformatie*, 2007
- ✓ Ziehe, T., *Jongeren willen dat de school anders is dan hun zelfwereld*, *NRC* 9, januari 2007

Websites

- ✓ Website van de Stichting Kinderwerk Timotheüs: www.kinderwerktimotheus.nl
- ✓ Hondsmark, R., <http://www.chris.nl/32416/een-vader-gaat-voor-zijn-kinderen-uit.html>